

Міністерство освіти і науки України  
Рівненський державний гуманітарний університет  
Інститут мистецтв  
Кафедра історії, теорії музики та методики музичного виховання

**Кубай Ілля Юрійович**

**Педагогічні умови розвитку музично-естетичного смаку підлітків  
засобами вокального мистецтва**

**Магістерська робота**

на здобуття освітньо-кваліфікаційного ступеня

«магістр»

з напрямку підготовки 014 Середня освіта. Музичне мистецтво.

Науковий керівник:

**Крижановська Т. І.**

кандидат педагогічних наук,  
доцент кафедри історії, теорії  
музики та методики музичного  
виховання

Інституту мистецтв

Рівненського державного  
гуманітарного університету

**Рівне – 2021**

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП.....</b>	<b>3</b>
<b>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ ПІДЛІТКІВ.....</b>	<b>10</b>
1.1. Поняття музично-естетичного смаку та його компонентна структура.....	10
1.2. Вікові психолого-педагогічні чинники музично-естетичного розвитку підлітків.....	17
1.3. Вокальне мистецтво у музично-естетичному розвитку підлітків..	25
<b>РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ВОКАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА.....</b>	<b>30</b>
2.1. Діагностування стану розвиненості музично-естетичного смаку підлітків .....	30
2.2. Педагогічні умови розвитку музично-естетичного смаку підлітків в процесі вокальної діяльності.....	47
2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.....	60
<b>ВИСНОВКИ.....</b>	<b>66</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ .....</b>	<b>71</b>
<b>ДОДАТКИ.....</b>	<b>83</b>

## ВСТУП

*Актуальність теми.* Сучасна освіта визначає особливу роль для мистецтва, а це, в свою чергу, зумовлює потребу у створенні нових підходів до розробки та вдосконалення мистецьких педагогічних технологій. Галузь вокальної педагогіки не є виключенням, адже виступає одним із провідних компонентів у системі естетичного виховання дітей підліткового віку. Найбільш гостро сьогодні постають питання розвитку музично-естетичного смаку підлітків.

Дослідження феномену музично-естетичного смаку, пошук шляхів його розвитку в умовах навчально-виховного процесу виступає однією із фундаментальних проблем психології і педагогіки. Її вирішенню присвячені праці багатьох вітчизняних і зарубіжних учених минулого і сучасності, зокрема: М. Алексєєва, У. Линьсян, І. Назаренко, Р. Тельчарова, І. Трифонової, Е. Фролова, Вей Лімін, Клара Роджерс, Чжу Цзюньцяо та інших.

Важливою складовою формування музично-естетичного смаку підлітка є вокальна підготовка – найбільш складна і багатофункціональна. Адже поряд із вміннями художнього та технічного відтворення художніх образів твору, учень має володіти виконавськими навичками, що охоплює комплекс естетичних вимірів поведінки, виконавської майстерності, інтерпретаційних умінь тощо.

Саме тому особливості формування музично-естетичного смаку підлітків засобами вокального мистецтва вимагають оновлення свого методичного підґрунтя, що стає дедалі більш значущим у теорії та практиці навчання. Учні все частіше починають виходити на сцену та займатися вокальною підготовкою ще знаходячись у школі.

Останнім часом особливо популярним серед підлітків є «естрадний вокал», так як є найбільш демократичним різновид вокального виконавства. В Україні, так як і в усьому світі, естрадний спів займає одне з основних місць у музичній культурі країни і тим самим все більш приваблює підлітків. Однак, зі сцени часто спостерігаються випадки неестетичного відтворення музичних образів, що може негативно позначитися на музично-естетичному вихованні

підлітків. Тож, важливим завданням педагога, як транслятора цінностей культури, є формування в учнів естетичного смаку, розуміння художніх особливостей естрадного співу, зокрема і прикладом власного виконання кращих зразків сучасної естрадної музики.

Розвитку музично-естетичного смаку підлітків покликані сприяти спеціальні педагогічні принципи, історично усталені, традиційні та новітні методи, правила і технології організації навчального процесу. Важливим є також розуміння того, що продуктивність процесу розвитку музично-естетичного смаку залежить від уміння підлітків знаходити способи перетворення наявного в бажане, традиційного – в новаторське, таке, що досі не зустрічалося в фаховому контексті вокальної підготовки.

Вивчення особливостей впливу навчального процесу на розвиток музично-естетичного смаку підлітків складає актуальну наукову проблему сучасної школи. Саме тому наше наукове дослідження спрямоване на представлення теоретико-методологічних засад розвитку музично-естетичного смаку засобами вокального мистецтва у ході експериментальної апробації запропонованих нами педагогічних умов. Такий підхід сприятиме не лише вдосконаленню існуючих методів формування музично-естетичного смаку підлітків, а й подоланню протиріччя між соціальним замовленням суспільства на музичну освіту обдарованих дітей та недостатньо кваліфікованим педагогічним забезпеченням навчально-виховного процесу ЗОШ України.

Означена проблема знайшла своє відображення в здобутку таких науковців, як Е. Абдуллін, Ю. Алієв, О. Буров, С. Долуханов, М. Киященко, А. Козир, Н. Миропольська, В. Панченко, Л. Паньків, Г. Падалка, О. Рудницька, Т. Танько, Г. Шевченко, О. Щолокова, а також таких китайських дослідників, як Вей Лімін, Ван Шанху, Лю Цзін, Ма Чен, Шень Сяну, Чжао Веньфан, Цзін Нань та ін. Опрацювання наукових джерел засвідчує, що музично-естетичний смак вивчається у зв'язку з художнім інтересом (О. Дем'янчук, Г. Щукіна та ін.); у контексті формування музичного сприйняття (Н. Гродзенська, О. Костюк, В. Остроменський, О. Ростовський та ін.); естетичної оцінки (В. Бутенко, Л. Коваль, Г. Падалка); зважаючи на становлення особистості та її

естетично- ціннісного ставлення до дійсності й мистецтва (І. Бех, Т. Борисова, О. Гордійчук, І. Зязюн, А. Козир, Г. Тарасова та ін.).

Дослідження вчених-педагогів (В. Антонюк, Л. Василенко, Е. Гавацко, О. Гашенко, О. Прядко та інші), психологів (В. Білоус, Л. Бочкарьов, І. Герсамія, А. Ткачук та інші) вказують на те, що сучасне вокальне мистецтво має неабиякий вплив на становлення та розвиток особистості підлітка. Важливими для нашого дослідження є напрацювання сучасних вчених щодо проблем сучасного естрадного виконавства (Н. Дрожжина, Л. Прохорова, С. Чернікова та ін), вокальної культури (Т. Ткаченко, Ван Цзяньшу, та ін.). Однак, попри значущість кола розглянутих питань з вокальної, зокрема виконавської підготовки підлітків проблема розвитку їх музично-естетичного смаку засобами вокального мистецтва поки що не дістала належного наукового висвітлення.

Актуальність, педагогічна значимість даної проблеми, її недостатня теоретична і методична розробленість обумовили вибір теми дослідження: ***«Педагогічні умови розвитку музично-естетичного смаку підлітків засобами вокального мистецтва».***

Магістерська робота входить до плану науково-дослідної роботи кафедри історії, теорії музики та методики музичного виховання Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету як складова комплексного дослідження «Сучасні виміри мистецької освіти і розвиток творчої особистості».

*Об'єкт дослідження* – процес вокального навчання підлітків у загальноосвітніх закладах.

*Предмет дослідження* – педагогічні умови розвитку музично-естетичного смаку підлітків засобами вокального мистецтва.

**Мета** дослідження полягає в науковому обґрунтуванні та експериментальній перевірці дієвості педагогічних умов розвитку музично-естетичного смаку підлітків засобами вокального мистецтва.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових джерел щодо висвітлення в них сутності та змісту розвитку музично-естетичного смаку підлітків у системі загальноосвітньої школи;

2. Дослідити існуючі наукові визначення поняття «музично-естетичний смак» та здійснити вивчення психолого-педагогічних особливостей розвитку музично-естетичного смаку підлітків;

3. Розробити компонентну структуру музично-естетичного смаку підлітків, визначити критерії, показники та рівні сформованості означеного феномена;

4. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити дієвість запропонованих нами педагогічних умов розвитку музично-естетичного смаку підлітків засобами вокального мистецтва.

*Гіпотеза* дослідження полягає в тому, що розвиток музично-естетичного смаку підлітків буде більш ефективним, якщо в процес підготовки впровадити такі педагогічні умови:

- створення позитивної емоційної насиченості співацьких занять;
- модифікація змісту вокального навчання підлітків щодо їх спрямованості на системний розвиток музично-естетичної свідомості, музично-естетичних переживань та формування досвіду музично-естетичної діяльності;
- використання інноваційних вокальних технік, що забезпечують ефективний розвиток музично-естетичного смаку підлітків.

Дослідження проводилося на базі Рівненської гімназії «Гармонія». Експериментальною роботою було охоплено 20 учнів.

*Теоретична значущість* дослідження полягає у підборі ефективних педагогічних умов формування музично-естетичного смаку підлітків засобами вокального мистецтва, спрямованих на розвиток творчих здібностей водночас із виробленням вокально-виконавських навичок, що забезпечує: збудження художньої уяви, розвиток образного світу, накопичення асоціацій, активізацію креативності підлітків. Дослідження стану розвитку музично-естетичного смаку підлітків передбачає виявлення типових помилок, що є основою вокально-педагогічної діагностики, одним із центральних чинників вокального навчання.

Впровадження результатів дослідження в практику вокальної освіти сприятиме удосконаленню педагогічних умов розвитку музично-естетичного смаку підлітків.

**Практичне значення дослідження** полягає в тому, що підбір та обґрунтування педагогічних умов сприяє розвитку наукових детермінант, збагачує теоретичне уявлення щодо процесу розвитку музично-естетичного смаку підлітків і дає можливість педагогу зробити заняття більш пізнавальними й цікавими. Запропоновані нами педагогічні умови дозволять успішніше розвивати у підлітків творчу самостійність, активність у пізнанні, збагатять культурологічні основи методики вокального навчання та допоможуть розвинути музично-естетичний смак вцілому.

Матеріали дослідження можуть бути використані в системі загальноосвітньої школи, гурткової роботи, курсах вокальної методики, історії вокального виконавства, естрадного співу, а також для підвищення кваліфікації викладачів.

**Наукова новизна дослідження** полягає в тому, що в роботі:

- здійснено огляд джерел за темою та виявлено стан наукового висвітлення проблеми розвитку музично-естетичного смаку підлітків у загальноосвітніх школах України;

- виявлено важливі тенденції процесу музичного навчання (створення цілісної системи ефективної психолого-педагогічної роботи з талановитими підлітками; вдосконалення вокальної підготовки підлітків за допомогою використання креативного підходу; позитивні тенденції спільних зусиль педагогів і учнів у наближенні до очікуваного результату; стану розвиненості музично-естетичного смаку), засновані на впровадженні в практику способів діагностики сформованості музично-естетичного смаку під час групових та індивідуальних занять;

- представлено компонентну структуру означеного феномену, визначено критерії та показники;

- обґрунтовано педагогічні умови розвитку музично-естетичного смаку підлітків та технологію їх навчання, що дозволить педагогам поєднати процес

вивчення вокальних творів і розвиток музично-естетичного смаку підлітка в єдиний освітній комплекс.

**Методологічну основу** становлять фундаментальні положення науки про сутність вокального розвитку особистості (Д. Аспелунд., М. Гарсія, І. Герсамія, Л. Дмитрієв, В. Доронюк, І. Колодуб, Т. Швачко, Р. Юссон, Ю. Юцевич, В. Юшманов), здійснення навчання співу як засобу забезпечення музично-естетичного розвитку (В. Антонюк, А. Болгарський, Н. Гребенюк, В. Бриліна, Л. Василенко, М. Микиша, В. Ємельянов, А. Менабені, Р. Юссон, Ю. Юцевич та ін.), дослідження щодо розвитку музично-естетичних смаків під час вокально-ансамблевої та вокально-хорової діяльності (Б. Брилін, А. Болгарський, І. Дімова, О. Васильченко та ін.), особливості використання технічних засобів у процесі вокальної підготовки (Н. Дрожжина, А. Карягіна, В. Мельниченко), жанрово-стильові особливості естрадного вокального мистецтва (Д. Аршапова, В. Ємельянов, В. Морозов, І. Цуканова, Сет Ріггс), дослідження проблем естрадного виконавства (С. Чернікова, О. Сметана, В. Піддубник); науково-методичні праці в сфері вокального навчання (В. Антонюк, Н. Гребенюк, А. Зданович, Н. Малишев, Ю. Юцевич та ін.); дослідження механізмів вокальної підготовки (Л. Василенко, Л. Гавриленко, О. Маруфенко, А. Ткачук та ін.).

Для виконання поставлених завдань і перевірки гіпотези дослідження використано комплекс **методів**: теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення психолого-педагогічної, навчально-методичної літератури – для зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему, визначення понятійно-категорійного апарату, обґрунтування педагогічних умов розвитку музично-естетичного смаку підлітків засобами вокального мистецтва, емпіричні – діагностичні (анкетування, письмове й усне опитування, бесіда, діалог, методи експертних оцінок, самооцінки, вивчення продуктів навчально-пізнавальної діяльності підлітків щодо проблеми дослідження) – для визначення стану та рівнів розвитку музично-естетичного смаку підлітків на основі визначених педагогічних умов; параксиметричні – вивчення та узагальнення досвіду професійної підготовки учнів – для обґрунтування сутності, структури та



педагогічних умов розвитку музично-естетичного смаку підлітків; обсерваційні – (опосередковане спостереження) – для визначення мотивації підлітків у процесі розвитку музично естетичного смаку; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) – для перевірки положень висунутої гіпотези; методи математичної статистики – статистична обробка експериментальних даних.

**Апробація результатів дослідження.** Теоретичні положення і результати дослідження обговорені в процесі доповіді, представленої на Міжнародній науково-практичній конференції «Мистецька освіта та розвиток творчої особистості». Тема доповіді: «Особливості розвитку музично-естетичного смаку підлітків».

Основні положення магістерської роботи відображені в публікації «Особливості розвитку музично-естетичного смаку підлітків» (Збірник наукових праць. Мистецька освіта та розвиток творчої особистості. За редакцією Я. В. Сверлюка. Рівне: 2021, С. 36 – 41).

**Структура роботи.** Магістерське дослідження складається зі вступу, двох розділів, шести параграфів, висновків, списку використаної літератури (всього 130 джерела) та додатків (11). Загальний обсяг роботи – 92 сторінки.

## РОЗДІЛ 1.

### ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ ПІДЛІТКІВ

#### 1.1. **Поняття музично-естетичного смаку та його компонентна структура**

Важливим завданням виховання школярів є розвиток музично-естетичної культури особистості, що передбачає збагачення музичного інтелекту, світу особистісних емоцій та переживань, зокрема вищих естетичних почуттів, залучення до різнобічної музичної діяльності, спрямованої на збагачення вітчизняної музичної культури. Сформований музично-естетичний смак – серцевина особистісного музичного розвитку, може стати основою самостійного естетичного освоєння дійсності особистістю у майбутньому житті [59, с.36]

Варто зауважити, що до музично-естетичного смаку завжди була прикута увага науковців. Ця проблема знайшла відображення у працях таких науковців як: Е. Абдуллін, Ю. Алієв, О. Буров, С. Долуханов, М. Киященко, Л. Коваль, А. Козир, Н. Миропольська, О. Олексюк, Г. Падалка, В. Панченко, Л. Паньків, О. Ростовський, О. Рудницької О. Танько, Г. Шевченко, О. Щолокова, а також китайських дослідників: Вей Лімін, Ван Шанху, Лю Цзін, Ма Чен, Шень Сяну, Чжао Веньфан, Цзіннь Нань та ін.

У проаналізованій нами науково-педагогічній літературі музично-естетичний смак подається у поєднанні з художнім інтересом (О. Дем'янчук, Г. Щукіна та ін.); в контексті становлення особистості та її естетично-ціннісного ставлення до мистецтва (І. Бех, Т. Борисова, О. Гордійчук, І. Зязюн, А. Козир, Г. Тарасова та ін.); у вигляді формування музичного сприйняття (Н. Гродзенська, О. Костюк, В. Остроменський, О. Ростовський та ін.) та естетичної оцінки (В. Бутенко, Л. Коваль, Г. Падалка та ін.); у вигляді накопичення естетичних вражень за допомогою кращих зразків музичного мистецтва (Е. Абдуллін, Л. Гольдін, Д. Кабалевський, О. Кривцун, В. Школяр та ін.) тощо.

Досліджуючи проблему розвитку музично-естетичного смаку, доцільно, на наш погляд, розпочати з визначення поняття «смак».

Історичний екскурс в тлумаченні даного поняття показав, що у XVII столітті термін «смак» почали використовувати стосовно визначення фізіологічної здатності людини розрізняти смакові якості їжі. Естетичне тлумачення як здатність осягати прекрасне і твори мистецтва, дана категорія отримала у 1646 р. від іспанського філософа, представника літературного бароко Б. Грасіану в роботі «Кишеньковий оракул». Зокрема, йому належить популярний і сьогодні вислів: «Музичних смаків стільки ж, скільки людських осіб, але естетичний смак прикрашає людину ... в усі роки, все її життя». Термін швидко увійшов в ужиток мислителів Західної Європи [14, с.87].

Історію філософської, зокрема естетичної категорії, продовжив Е. Кант, визначивши смак як здатність індивідуума судити про прекрасне. Спостерігаються різночитання у філософському трактуванні даного поняття. Так, Е. Кант вважав смак нерозв'язаним протиріччям між суб'єктивним і об'єктивним, чуттєво-емоційним та раціональним, одиничним і загальним. Гегель визначав смак як «витончене культурою почуття прекрасного», яке необхідно виховувати і розвивати засобами мистецтва. М. Дюфренн поняття смаку зводив до первісного чуттєво-емоційного досвіду суб'єкта. А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, Е. Гуссерль, М. Хайдеггер розглядали його як феномен, здатний в формі емоційно-вольового внутрішнього імпульсу розуму виявляти, осягати естетичне і розчинятися в ньому. [14,с.73]

С. К'еркегор, Ф. Шеллінг поняття «смак» намагаються пояснити як складне багатогранне утворення, діалектичне поєднання природно-соціального, раціонально-емоційного, індивідуально-загального, свідомо-несвідомого, об'єктивно-суб'єктивного. [51, с.95]

Перш ніж перейти до визначення категорії «естетичний смак» варто коротко зупинитися на понятті «естетика».

Отож, естетика – це здатність людини відчувати. Кант («Критика здатності судження») сформулював принцип автономії естетики та мистецтва, показавши, що його не можна зводити до чуттєво-приємного, утилітарно-

доцільного та раціонально-дискурсивного. Доцільність естетики міститься не в самих речах та їхніх об'єктивних властивостях, а у відношенні їх до суб'єкта та його здібностей, в почутті задоволення, обумовленому вільною грою розуму та уяви при безпосередньому спогляданні речей [50]. У європейській традиції естетика остаточно визначилась як галузь філософського знання, виробленого німецькою класичною філософією. Гегель ототожнює естетику з «філософією мистецтва», оскільки її предметом є «царство прекрасного», або художня творчість. З розвитком позитивізму проблеми «філософії мистецтва» залишаються поза увагою естетиків, які намагаються пояснити естетичні феномени з огляду на емпіричні дослідження та дані конкретних наук. Звідси бере свій початок проблема розмежування та визначення своєрідності «художнього» та естетичного, естетичної діяльності і мистецтва тощо. Проблеми співвідношення естетичного та раціонального, естетичного та етичного, естетичного та утилітарного, естетичного та художнього залишаються актуальними теоретичними проблемами сучасної естетики. О. Білий, Л. Левчук [10, с.34]

Отже, смак, зорієнтований на естетичні явища дійсності, називається естетичним смаком. Педагогіка вважає естетичний смак здатністю оцінювати явища природи і соціального життя як прекрасне і потворне, піднесене та низьке, трагічне і комічне [30, с.311]. Формування та збагачення естетичного смаку є важливим вектором шкільного виховного процесу. Цей процес диференціюється у залежності від об'єкта естетичного смаку. Якщо естетичний смак виявляється стосовно мистецтва, його називають художньо-естетичним. Зокрема, прояв естетичного смаку у проекції на музичне мистецтво називають музично-естетичним смаком.

Категорія «естетичний смак» виникла в XVII столітті як результат появи та розвитку нових мистецьких течій та спроби встановлення універсалів, за допомогою яких можна було б оцінювати художні твори. Французький письменник та теоретик мистецтва Шарль Баттьо вважав, що естетичний смак є вродженою здатністю людини, спрямованою на осягнення прекрасного в

природі і мистецтві, на створення художніх шедеврів, які «наслідують» ідеальній природі і на оцінку цих творів [14].

Джозеф Аддісон, представник англійського Просвітництва звертається до проблеми естетичного смаку, яку трактує з урахуванням природних задатків та особливостей виховання індивіда. Він зазначає, що музика, архітектура, живопис, поезія і ораторське мистецтво, повинні встановлювати свої закони і правила не з принципів самих мистецтв, а з загальної думки та смаку людей; або іншими словами, не смак має підкорюватись мистецтву, а мистецтво смаку [13].

Формування особистісного естетичного смаку має певні об'єктивні і суб'єктивні закономірності:

- на розвиток естетичного смаку впливає конкретне соціально-історичне середовище;

- естетичний смак зумовлений специфічним психофізіологічним розвитком людини як біологічної істоти;

- естетичний смак залежить від культурного розвитку самої особистості.

- естетичний смак пов'язаний із природною обдарованістю, життєвим і художнім досвідом, освітою, вихованням, які отримує людина в процесі соціокультурного становлення.

Саме тому механізмом розвитку естетичного смаку можна вважати інтереси, потреби, ідеали, які корегують спрямованість особистості.

Естетичний смак – здатність людини до миттєвої оцінки дійсності, творів мистецтва крізь призму естетичних категорій і власного досвіду. Естетичний смак спрямовується естетичним ідеалом людини та її потребами, виявляється в конкретних актах естетичного сприймання і часто супроводжується інтуїтивним осяянням. Людина з розвинутим, сформованим естетичним смаком здатна самостійно орієнтуватися в мінливому світі художньо-естетичних цінностей, помічаючи серед них зародки нових тенденцій і явищ. Естетичний смак об'єктивізується не тільки в смакових оцінках (гарно, чудово, неповторно, розкіш і т.п.), а й в актах вибору і відбору художніх творів, яким вона віддає перевагу в конкретній ситуації. Історія літературної критики, переосмислення й

переоцінки художніх творів з плином часу — це значною мірою історія зміни естетичних смаків [127].

Естетичний смак – це здатність свідомості створювати єдність чуттєво-інтелектуального в людині; вміння безпосередньо за першим враженням, без попереднього аналізу розуміти та правильно оцінювати естетичну цінність предмета або явища, відрізняючи справді прекрасне від потворного, неестетичного [126].

Сучасна філософія бачить у понятті «естетичний смак» об'єднуючу категорію, що забезпечує взаємообумовленість емоційного і раціонального, духовного і матеріально - практичного в естетичній свідомості людини. Будь-який смак, в тому числі і естетичний, показує цілісність в особистісних якостях людини, розкриваючи можливості людини естетично оцінювати та сприймати об'єкти краси і мистецтва.

Філософ-педагог Б. Ліхачов естетичний смак трактує як тонке і складне вміння побачити, відчутти, зрозуміти в повному обсязі об'єктивно прекрасне і потворне, трагічне і комічне й висловити відповідне оціночне судження [64, с.137].

Г. Падалка естетичний смак бачить як систему чуттєво-раціональних схильностей особистості, що виростають на ґрунті соціально детермінованих уявлень кожного індивіда про прекрасне і спонукають його до активного, відповідного ідеалу, мистецької діяльності [78, с102].

Варто звернути увагу на те, що науковці окремо виділяють поняття «музичний смак» та надають значної уваги при дослідженні проблеми формування визначеної категорії. На думку Ю. Б. Алієва, під музичним смаком розуміється здібність насолоджуватися красою музики, переживати її зміст, уміти оцінювати зразки музичного мистецтва, вибирати, віддавати перевагу найціннішому, відкидати потворне [2, с.217].

Педагог Н. Гродзенська пов'язує розвиток музичного смаку з формуванням багатоаспектного музичного кругозору й розумінням специфіки мистецтва музики. Особливу увагу дослідниця звертає на дитячий репертуар, призначений для сприймання та виконання. На її думку, важливо навчити

любити, цінувати і розуміти не музику взагалі як вид мистецтва, а виділяти музику дійсно високо образну, глибоку за змістом, яка багата почуттями й переживаннями [33, с.74].

Сучасний китайський дослідник Лі Жуйцін переконаний, що «естетичний смак – це компонент структури особистості, що відображає її уподобання у сфері Прекрасного, одна з форм естетичного ставлення людини до довкілля і мистецтва. Естетичний смак виявляється у вибіркового ставленні до об'єктів, у здатності людини визначати естетичну цінність предметів і явищ дійсності, зокрема, мистецтва. Відповідно, «музично-естетичний смак» передбачає здатність людей диференційовано реагувати на різні прояви музичного мистецтва[65, с.2-3].

Музично-естетичний смак – це комплекс естетичних почуттів, ідеалів, інтересів, потреб, переживань, понять, суджень, оцінок, образного мислення, творчих здібностей, цілісного сприйняття, гуманістичного ставлення до навколишнього життя і мистецтва, здатності до перетворення дійсності за законами краси, норм поведінки та міжособистісних стосунків тощо сформованих засобами музичного мистецтва. Теоретичні та методичні проблеми музично-естетичного смаку успішно розробляють українські науковці А. Болгарський [12], А. Паламарчук (формування музично-естетичних інтересів), В. Бриліна, Г. Локарева (формування естетичного ідеалу), Б. Брилін, В. Шульгіна (музично-творчий розвиток), В. Бутенко, Л. Коваль (формування естетичних оцінок), Т. Гризоглазова (формування морального досвіду), Т. Дорошенко (формування навичок музичного сприймання), В. Дряпіка, О. Маленицька (формування естетичного смаку), Т. Завадська, Г. Карась (формування естетичного досвіду), Л. Коваль, І. Регейло (формування естетичного ставлення), Т. Крижанівська, В. Рева (естетичне виховання засобами ліричної музики), В. Орлов (формування і розвиток естетичної культури), Г. Падалка (формування естетичних ідеалів і смаків), О. Ростовський (керування музичним сприйманням), Л. Філатова (формування естетичних потреб), Г. Шевченко (формування уявлень про художній образ) та багато інших. [96].

Для того, щоб диференціювати засоби педагогічного впливу на музично-естетичний смак особистості, проаналізуємо його структуру. Дослідниця І. Дзюба пропонує наступний структурний підхід: естетичний смак як інтегральний показник естетичної свідомості характеризує особистість у цілому, виражає її індивідуальний тип реагування на все, що її оточує. Тобто це здатність сприймати, відчувати, розуміти, оцінювати і творчо ставитися до творів мистецтва та явищ дійсності [35, с. 48].

Таким чином, науковець передбачає виділення у структурі музично-естетичного смаку сенсорної, інтелектуальної, аксіологічної складових.

Розуміння структури дає можливість визначити зони педагогічного впливу. На основі вище наведеного визначення, вважаємо, що у процесі розвитку музично-естетичного смаку основними орієнтирами є наступні: афективна (емоційна) складова психіки підлітка, зокрема його емоції, почуття, їх переживання; інтелектуальна складова, зокрема уявлення про прекрасне, художньо-естетичні знання; аксіологічна складова, куди увійшли: потреби, переваги, цінності – як основа оцінкової діяльності підлітка.

Проаналізувавши сутність поняття «музично-естетичний смак», нами було з'ясовано, що це здібність людей диференційовано, але адекватно реагувати на різні прояви музичного мистецтва у його нерозривному зв'язку з навколишньою дійсністю через наступні фактори: **емоційні** (почуття та їх переживання, позитивне чи негативне емоційне реагування на мистецьке явище), **інтелектуальні** (уявлення про прекрасне, художньо-естетичні знання, а також оперування ними у процесі мислення, мовлення) та **аксіологічні** (потреби, переваги, цінності, ідеали як основа оцінкової діяльності підлітка).

На основі теоретико-методичного аналізу та педагогічних спостережень було виділено найбільш важливі змістові аспекти компонентної структури (Схема 1.1.) музично-естетичного смаку підлітків.

*Схема 1.1.*





## 1.2 Вікові психолого-педагогічні чинники музично-естетичного розвитку підлітків

Наука психологія дає визначення поняттю «вік» як категорії, що ототожнюється з якісно новим етапом онтогенезу. Це означає, що це тимчасові, не стійкі, не зафіксовані, не сформовані характеристики індивідуального розвитку. Звідси випливає те, що успіх формування феномену особистості залежить, насамперед, від рівня знань закономірностей вікового розвитку тих, хто має безпосередній вплив на становлення цієї особистості та вміння виявляти ним індивідуальні особливості кожної дитини.

Оскільки музично-естетичний розвиток особистості відбувається відповідно психологічним закономірностям, притаманним віку, зупинимось на аналізі психологічних чинників музично-естетичного розвитку підлітків.

Саме у підлітковому віці відбуваються швидкі фізіологічні, психологічні, соціальні зміни. Умовно підлітків можна розділити на три групи: молодших, середніх і старших. Зміни в кожній із цих груп відбуваються по різному. Вони можуть настати як несподівано, так і досить передбачувано, але вони завжди є

закономірним результатом фізичного і духовного розвитку особистості. В цей період відбувається біологічне дозрівання організму підлітка, яке співпадає з важким етапом навчання та всебічного його розвитку. Саме така насиченість не може залишитися непомітною для підлітка і, як результат, він не завжди спроможний контролювати і регулювати свої вчинки. Емоції беруть верх над розважливим обдуманим рішенням.

Якщо говорити про дітей середнього та старшого шкільного віку, то основними їхніми характеристиками є те, що бажання навчатися відходить на задній план, уроки вони виконують в межах того, що задають в школі, або і того менше, багатопредметність у навчанні розпорошує їх увагу та зосередженість, втрачається системність у навчанні, вчитель втрачає авторитет, учні не погоджуються з тим, що до них ставляться більш високі вимоги, знижується успішність, перспективи є досить далекими та не є їх ціллю.

У підлітковому віці дуже часто формується «ідеал» для наслідування. Таким об'єктом, зазвичай, є персонаж, який є досить емоційним, відважним, енергійним, відвертим, стильним, нетрадиційним тощо. Такого героя підлітки хочуть наслідувати, намагаються бути схожими на свого взірця, довіряють йому регулювати своєю поведінкою та критеріями оцінки поведінки інших людей.

На психічний розвиток підлітка певний вплив має статеве дозрівання. Однією з істотних особливостей особистості підлітка є прагнення бути і вважатися дорослим. Підліток всіма засобами намагається утвердити свою дорослість, і в той же час відчуття повноцінної дорослості у нього ще немає. Тому прагнення бути дорослим і потреба у визнанні його дорослості оточуючими гостро переживається. Саме тому провідною діяльністю у цьому віці є розвиток процесів пізнання підлітків (сприймання, відчуття, мислення, пам'ять, увага тощо) визначаються становленням складних форм аналітичної діяльності та переходом до абстрактного, теоретичного мислення, можливістю формулювати узагальнення та розвивати дедуктивні форми міркування. Низку специфічно підліткових труднощів, що відтворюються як у навчальній, так і в

інших сферах життєдіяльності підлітка зумовлюють несформованість певних процесів та утворень [45].

Оскільки музично-естетичний смак формується у мистецькій, зокрема у вокальній діяльності, то вважаємо за необхідне звернутися до характеристики змін в голосовому апараті дітей підліткового віку. В цей період починається мутація голосів. Тому від цих аспектів залежить вокальна діяльність. Суть мутації полягає у зростанні гортані як у поперечному спрямуванні, так і в продольному. М'які тканини надставної голосової труби – язик, м'яке піднебіння, також змінюються, що впливає на голосоутворення.

Доцільно підкреслити, що основні зміни відбуваються в гортані, яка є найважливішим органом голосоутворення. Слід зазначити, що до мутації гортань дівчаток і хлопчиків мало чим різняться, і їх голоси звучать схоже. Але в період мутації гортань хлопчиків починає швидко рости (гортань хлопчиків часто збільшується у півтора, два рази, а у дівчаток – на одну чверть), збільшуються у довжину голосові зв'язки, що впливає на зниження голосу. Зважаючи на зростання голосового апарату хлопчики не відразу пристосовуються до нових умов. Особливі труднощі викликає спів верхніх звуків (так звані «півники», коли звучання зривається з дитячого на новий чоловічий, і навпаки). Суб'єктивні відчуття, здебільшого в хлопчиків, простежуються в швидкій втомлюваності, у відчутті незручності під час розмови чи співу.

У дівчаток мутація іноді відбувається повільніше, не так помітно. Тому голосовий режим продовжується в тому вигляді, яким був і до мутації. Але це не правильно і часто приводить до негативних результатів. Так, довгі співацькі навантаження (спів у складній текстурі, на великій динаміці, на протязі довгого часу) стають причиною самих різних голосових захворювань (незімкнення зв'язок, вузли, пухлини тощо). Дівчата в період мутації також потребують уважного ставлення до голосу, що змінюється. Особливо це стосується «голосистих» дівчат, котрі виступають солістками, співають у хорі.

Підлітковий, або середній шкільний вік, а саме 11 - 12 — 15 -16 років, один із важливіших етапів становлення особистості, період особливо активного

формування духовного багатства людини, її моральної чистоти, фізичної досконалості, готовності до праці, здатності бути активним членом суспільства.

Формування музично-естетичного смаку залежить від зовнішнього та внутрішнього перетворення особистості. Тому дослідження вікових психолого-педагогічних чинників музично-естетичного розвитку підлітків є в наш час актуальним. Для нашого дослідження особливий інтерес представляють наукові праці, у яких надається характеристика музичного сприйняття з урахуванням вікових та психологічних особливостей дітей даного віку (Н. В. Аніщенко, В. К. Белобородова, С. В. Діденко, Т. В. Дорошенко, О. І. Жорнова, Л. В. Занков, Т. І. Крижанівська, С. І. Єременко, Л. Б. Прокоф'єва, Е. М. Цибуля та ін.).

Психологи впевнені, що підлітковий вік визначається періодом переходу від емпіричного мислення до теоретичного, від аналітичного до рефлексивного. Саме ця вікова категорія здатна до активного розвитку музичного сприйняття, що в подальшому забезпечує творчу спрямованість музично-естетичної діяльності в будь-яких проявах, зокрема у музично-естетичному смаку [27]

Ще одним важливим психічним новоутворенням цього віку є розвиток довільності усіх психічних процесів, зумовлений значно вищими вимогами навчальної діяльності. Підліток вже в змозі самостійно концентрувати увагу, розвивати пам'ять, мислення, уяву, повною мірою регулювати емоційно – вольові процеси.

Особливої уваги у підлітковому віці потребує художнє виховання. Ще В.Сухомлинський казав: «Споглядання і слухання, переживання побаченого і почутого це перше вікно у світ краси...» У цьому віці продовжує формуватись на новому, більш усвідомленому рівні світогляд, естетичні, моральні системи ціннісних орієнтацій, формується тип особистості [55].

Мистецтво формує емоційно-образне ставлення до дійсності, сприяє духовному культурному зростанню. Підлітків у мистецтві цікавлять сильні яскраві особистості, енергійні, яскраві вчинки, динамічність у розгортанні мистецького задуму. Зокрема О. Я. Ростовський, досліджуючи педагогічні

проблеми музичного сприймання, вважає, що «підлітки легко заражаються почуттями, вираженими героїко-драматичною музикою, однак далі прагнуть переключитись у площину інших, «зручніших» для них образів та асоціацій. Можна припустити, що інтенсивність і напруженість музики, особливо її кульмінацій, викликає в учнів відчуття емоційного дискомфорту.» Численні дослідження підтверджують готовність учнів до глибоких переживань, їх здатність до творчої уяви, до формулювання вірних критеріїв оцінки, морально-естетичної поведінки. Мистецтво через художні образи, морально-естетичні ідеали, що втілені в них при допомозі художньої мови, надихає підлітка на засвоєння досвіду людських стосунків і почуттів, ще недосяжних йому у даний момент [91].

Особливості музично-естетичного розвитку підлітків пов'язані:

- із збільшенням росту активності емоційної сфери психіки, на тому найвищому рівні, на якому знаходяться моральні, громадянські, художні, словом, духовні почуття людини. Художнє ставлення людини до дійсності є формою прояву духовності, вона відповідно представляє емоційну активність у тому її вигляді, який надають вже сформований інтелект, розум, мислення.
- саме на цьому етапі людської біографії, завдяки появі достатньо розвинутого самопізнання, остаточно формується людська особистість із своїми смаками.
- загальний розвиток свідомості і самосвідомості дозволяє художньому ставленню до дійсності перетворити на єдине ціле систему потреб, установ, смаків, принципів, яка усвідомлюється набагато яскравіше ніж у молодшому шкільному віці, є основою суджень і характерних для цього віку роздумів, які належать до суперечок на художні теми. Так закладається система художніх поглядів [107].

Вчителі мистецтва та керівники вокальних гуртків повинні обов'язково враховувати ці моменти і так будувати свої заняття та інтерпретувати твори мистецтва, щоб учні відчули прямий зв'язок із власними інтересами, а тактовне

педагогічне спрямування вибору школярами позапрограмових творів мистецтва сприяло б збагаченню музично-естетичного смаку підлітків.

Загальний процес дорослішання дітей цієї вікової групи призводить до появи такого нового і надзвичайно важливого фактору духовного розвитку як самовиховання. В силу цього процес завершення формування свідомості підлітка, зокрема художньої, відбувається у взаємодії трьох сил:

- цілеспрямованої виховної діяльності вчителів, батьків;
- стихійної і неусвідомлюваної виховної діяльності поведінки кожного підлітка;
- його самовиховання, як свідомої орієнтації власних дій на засвоєння окремих пластів культурної спадщини.

Також в підлітковому віці виникає інтерес до естетичних якостей людей, що оточують підлітка. Виникає інтерес до норм їхньої поведінки, стосунків один з одним приводить у підлітковому віці до формування ідеалів. Ідеал підлітка – це внутрішньо прийнятий образ, який є емоційно забарвлений. Він стає регулятором його власної поведінки і критерієм оцінки поведінки інших людей. У ньому тісно зливаються в єдине ціле етичне й естетичне уявлення про ідеальну особистість. Зміст ідеалів підлітків визначається їх інтересом до героїчних особистостей – людей незвичайної долі, мужніх, рішучих, вольових, що активно прагнуть до мети, долаючи труднощі й перешкоди.

Шукаючи свій ідеал, підлітки перш за все звертаються до мистецтва. На думку О.Я. Ростовського, зміст твору для підлітка є предметом активної дії, насиченої порівнянням героїв один з одним і себе з ними. Через порівняння підліток пізнає себе. Підліткам властиві співпереживання героям художніх творів, в більшості із них сильно розвинена уява, входження у різні ситуації, постановка себе на місце героя для них не викликає проблем. При цьому мистецтво дає змогу внутрішньої співучасті в таких подіях, які виходять за межі безпосереднього життєвого досвіду і можливості учнів. Таке діяння у внутрішньому плані зі змістом твору є дійовим засобом морально-естетичного виховання підлітка. [91, с. 83 – 89.]

Такими ідеалами можуть бути видатні історичні особистості, діячі культури та мистецтва, герої літературних творів чи улюблених фільмів, або, навіть ті люди, з якими підліток безпосередньо спілкується (наприклад, старший товариш або ровесник). Цей ідеальний образ стає критерієм, за яким підліток оцінює себе та інших людей, та являється регулятором його власної поведінки.

Найбільш істотну роль у формуванні позитивного відношення підлітків до навчання грають змістовність навчального матеріалу, його зв'язок з життям і практикою, проблемний й емоційний характер викладу, організація пошукової, пізнавальної діяльності, що дає учням можливість переживати радість самостійних відкриттів, озброєння підлітків раціональними прийомами навчальної роботи, навичками самовиховання, що є неодмінною передумовою для досягнення успіху.

У процесі підготовки до роботи з учнями підліткового віку необхідно враховувати, що цей вік посідає особливе місце в розвитку особистості тому, що це період онтогенезу, який в основному триває від 10-11 до 15 років. Підлітковий віковий період є вкрай важливим для розвитку особистості, адже він відповідає переходу від однієї епохи розвитку особистості до іншої - від дитинства до дорослості. Підлітковий вік збігається з періодом навчання в середніх (5-8) класах загальноосвітньої школи й визначається педагогами та психологами як «важкий», «перехідний», «критичний», «некерований», оскільки «цей вік відноситься до критичних періодів онтогенезу, пов'язаних з кардинальними перетвореннями у сфері свідомості, діяльності й системи взаємовідносин індивіда» [45].

На думку О. Ростовського підлітковий період музичного сприйняття характеризується підсиленням знань, осмисленням і особливостей музичної мови, їх значення у створенні музичного образу. Школярам цього віку доступні для сприйняття досить складні мистецькі твори, оскільки вони не володіють абстрактною формою мислення [90].

Таким чином, підлітковий вік характеризується цілим рядом особливостей, які розглядаються нами в якості важливих передумов процесу

художнього розвитку. Зокрема, це інтенсивне формування особистості, енергійне вдосконалення моральних, естетичних, інтелектуальних сил та можливостей, переорієнтація з норм і цінностей дитячого віку у дорослий; бурхливий розвиток емоційної сфери, подальший розвиток почуттів, що стають тривалішими, стійкішими і впливають на різні сторони життя підлітків; перехід від ситуативного переживання краси до стійких художньо-естетичних почуттів; поглиблення, активізація, певна стійкість інтересів та ціннісних орієнтацій; зміна характеру ідеалів, що набувають синтетичного характеру, базуються на узагальненні уявлень про явища, людей, якості яких імпонують підліткам.

### **1.3 Вокальне мистецтво у музично-естетичному розвитку підлітків**

Варто зауважити, що часткові визначення стосовно вокального мистецтва були знайдені в енциклопедіях та довідниках, наприклад, у музичному енциклопедичному словнику О. Шаповалової (вокальна музика, вокаліз, спів) [115]; словник музичних термінів Ю. Юцевича (вокал, вокаліз, вокальна педагогіка, вокальна мова, вокальна техніка, вокальне мистецтво, вокально-творчий спокій, вокально-тілесна схема) [121, с. 31-33]; музична енциклопедія Ю. Келдиша [51, с. 830] доводять те, що термін вокальне мистецтво не достатньо конкретизований, тобто немає чітко визначеного змісту, хоча словосполучення «вокальне мистецтво» часто використовується у різних контекстах.

Вокальне мистецтво (від італ. voce – голос) – один з найдавніших видів музичного виконавства, у якому провідне місце належить голосу співака. Виділяють три вокальні стилі: співочий, де панує широка, плавна мелодія (кантилена) – складає основу класичного вокального мистецтва; декламаційний, що наближається до інтонації мови; колоратурний, де певною мірою втрачається зв'язок із текстом і спів за характером наближається до гри на музичному інструменті. Розрізняють спів зі словами та без (вокаліз), у супроводі акомпанементу і без (а капела). Основні типи співу: сольний, ансамблевий і хоровий. Сольний спів є вищою формою у розвитку природних і



художніх здібностей окремої особи. Основними жанрами вокального мистецтва у класичній музиці є опера (охоплює всі види і стилі співу) та камерний спів (концертне виконання арій, романсів, пісень); у легкій музиці – оперета й естрада; у традиційній музиці – фольклорно-автентичний та народно-академічний спів. Вирізняють академічну, естрадну та народну манери співу [29].

Учені зазначають, що спів є найбільш природним і спонтанним виявом музики, оскільки він найчастіше пов'язаний з текстом і може одночасно відображати думки та емоції. Водночас голос – це своєрідний духовий інструмент, за допомогою якого можна видавати співацький звук. Голосові зв'язки, що знаходяться в людській гортані, коливаються (вібрують) під натиском повітряного потоку, який з силою виштовхується з легень. «Вміти співати – означає вміти правильно дихати», зазначав великий знавець можливостей людського голосу, видатний російський композитор М. Глінка [28].

Доречно зазначити, що зміна голосу пов'язана зі швидким ростом гортані паралельно з активним ростом всього організму. Особливо яскраво це проявляється у хлопчиків, голосові зв'язки яких дуже збільшуються, гортань росте надзвичайно швидко, а резонаторні порожнини – повільніше. Всі ці явища нерідко супроводжуються порушенням координації в роботі органів дихання. У дівчат зміна голосу буває менш помітною, ніж у хлопчиків, бо їхня гортань у цьому віці росте не так стрімко. [65].

Швидкість протікання мутаційного періоду залежить від багатьох факторів, а саме від кліматичних умов, загального фізичного розвитку організму дитини, фізіологічних особливостей психоневрологічної та ендокринної системи, тощо.

У перед мутаційний період (10-12 років) необхідно звернути увагу учнів на гігієну та охорону голосового апарату, адже саме від цих запобіжних мір залежить як правильний вокальний розвиток дитини, так і успішність проходження складного мутаційно-фізіологічного етапу. Цей етап характеризується раптовою зміною розмірів гортані та голосових складок.

Дозовані вокально-хорові заняття у цей період є обов'язковими, адже вони спрямовані на використання резервних можливостей трофейної мембрани. Саме це створює позитивні умови для успішного перебігу мутаційного процесу. На початковому етапі мутації хлопчачий голос знижується проявляється у поступовій втраті верхніх тонів діапазону й появи нових нижніх тонів. Зниження діапазону залежить від індивідуальних особливостей голосу.

Хлопчики ще співають у першій-другій октаві, а в їх діапазоні вже з'являються звуки малої октави. Це характерний для даної стадії мутації «проміжний» діапазон (між дитячим і чоловічим голосами).

О. Козій, зауважує, що голоси підлітків потребують дбайливого ставлення, їх слід оберігати від перевтоми. Вчена надає такі методичні рекомендації вчителям музики в загальноосвітній школі, а також керівники хорів та керівникам вокальних гуртків, у яких співають підлітки: спрямовуючи роботу на охорону дитячого голосу необхідно зменшити вокальне навантаження, тобто скоротити час співу; обмежити співацький діапазон, добирати музичні твори так, аби їхній діапазон був менший, ніж діапазон творів, що виконувалися раніше; співати в зручній теситурі, без напруження; не слід змушувати співати впродовж тривалого часу на крайніх звуках діапазону; співати в обмеженій динаміці, без напруження; категорично уникати голосного форсованого співу, який призводить до перевтоми й навіть до втрати голосу; не бентежитися нестійкістю інтонації тих підлітків, котрі раніше співали чисто, інтонація має відновитися, якщо діти будуть співати правильно [54, с. 43].

В своєму дисертаційному дослідженні О. Козій наполягає на тому, що співацький розвиток підлітків залежить від їх загального психо - фізіологічного розвитку, що створює типологію вокально-психологічної рефлексії підлітків (кризовий, повільний, підсвідомий) [54, с. 42].

Ставлення підлітків до вокального мистецтва значною мірою залежить від їх ставлення до вчителя. Школярі вважають учителів знаючих, вимогливих, але справедливих, доброзичливих і тактовних, які вміють цікаво і зрозуміло розповісти про музику, захопити музичною діяльністю. Вони особливо цінують

у вчителів демократичність у ставленні до їх суджень. При цьому нав'язування вчителем власних оцінок не сприяє їх сприйняттю підлітками.

Необхідно пам'ятати, що авторитет учителя серед учнів безпосередньо залежить від того, наскільки він зумів виправдати їхні сподівання. Потрібно враховувати також негативне ставлення учнів до повчань і заборон, особливо необґрунтованих. Водночас вони не поважають вчителів, які потурають їм у всьому [90, с. 28].

Зважаючи на підвищену активність підлітків, учитель повинен бути обережним у співочій роботі з ними, адже переважна більшість семикласників і восьмикласників перебувають на різних стадіях мутаційних змін: від ще дитячого звучання голосу до набуття ним якостей дорослого звучання.

Слід враховувати, що усвідомлення учнями життєвої значущості знань є важливим мотивом їхньої діяльності. Посилення їх інтересу до змісту предмета сприяє розвитку позитивного ставлення до музичної діяльності, а розуміння громадського значення цієї діяльності сприяє формуванню художньо-пізнавальних мотивацій учіння. Тому формуванню мотивації учіння вчителю музики слід приділяти постійну увагу.

Також слід не забувати що голосу у дівчаток і юнаків у підлітковому віці знаходиться в прямій залежності від того, як він сформувався у перехідному віці, що вимагає від педагога обережної слухової диференціації. Потрібно обережніше та бережно розвивати його.

Розглянувши особливості навчальної діяльності школярів-підлітків, ми прийшли до висновку про те, що, поступово вводити підлітка у світ дорослого повинні безпосередні вихователі – батьки і вчителі. Якщо цього не робити, то підліток знайде способи проникнути в цей світ без допомоги дорослих. Їх небажання або невміння зрозуміти нові прагнення підлітка штовхає його в середовище товаришів. Спілкування з товаришами є особливою школою розвитку соціально-моральної дорослості підлітка, і сила впливу ровесників прямо пропорційна ступеню незадоволеності підлітка спілкуванням з дорослими.

Отже, розглянуті вікові особливості учнів підліткового віку вимагають особливої методики музичного навчання і виховання, яка суттєво відрізняється від методики роботи у початкових класах. Передусім це стосується урахування фізіологічних, психічних змін, пов'язаних із загальним ростом організму, поступового формування переконань, ідеалів, художніх смаків, та зростанням можливостей підлітків у сприйманні, осягненні й виконанні музики. [90, с. 27].

Специфіка співацької діяльності підлітків полягає в тому, що цей вид роботи дозволяє учням само реалізуватися, адже це так необхідно дітям саме у підлітковому віці. Враховуючи те, що спів є основою музичної роботи з дітьми в загальноосвітній школі, і що він займає особливе місце за своїм значенням, як живий і творчий процес відтворення музично-художніх образів, вважаємо співацьку діяльність провідною у процесі їх музично-естетичного виховання. Ніяка інша форма занять не викликає такої активності та підйому в учнів, як спів. Тому спів у школі повинен займати важливе місце в структурі уроку музичного мистецтва та в позакласній роботі.

## РОЗДІЛ 2.

### ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ВОКАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

#### 2.1. Діагностування стану розвиненості музично-естетичного смаку підлітків

Проаналізувавши сучасні методичні тенденції вокальної педагогіки, ми можемо стверджувати, що сьогодні вчителі все частіше звертаються до вокального мистецтва як до засобу розвитку музично-естетичного смаку підлітків, мають можливість широко застосовувати різноманітні елементи вокальних технік та новітні вокальні прийоми. В попередньому розділі ми з'ясували, що використання сучасної пісні на уроках та під час гурткової роботи дозволяє урізноманітнити та вдосконалити традиційну класичну систему навчання, наповнити її новим змістом, активізувати вокальну діяльність підлітків.

У зв'язку з цим, нами була висунута гіпотеза про те, що розвиток музично-естетичного смаку підлітків буде більш ефективним, якщо в процес підготовки впровадити такі педагогічні умови:

- створення позитивної емоційної насиченості співацьких занять, як середовища формування позитивної особистісної мотивації на підвищення рівня музично-естетично смаку підлітка;

- модифікація змісту вокального навчання підлітків щодо їх спрямованості на системний розвиток естетичної свідомості, естетичних переживань та формування досвіду естетичної діяльності;

- використання інноваційних вокальних технік, що забезпечують ефективний розвиток музично-естетичного смаку підлітків. Саме перевірці цього припущення і присвячене наше експериментальне дослідження.

**Мета** експерименту: визначення динаміки росту музично-естетичних смаків за умов використання сучасної пісні під час гурткової роботи, тобто емпірична перевірка ефективності запропонованих нами педагогічних умов.

Експериментальне дослідження проводилось на базі Рівненської гімназії «Гармонія». Об'єктом дослідження були 20 учнів 6-8 класів (10 – контрольна група; 10 – експериментальна група).

Методичним орієнтиром експерименту нам слугували методичні напрацювання Ірини Цуканової, Сета Рігза, Володимира Ємельянова.

Наш експеримент складався з декількох етапів: констатувального, формувального та контрольного.

Рівні розвитку музично-естетичного смаку підлітків вивчалися в процесі констатувального етапу експерименту.

**Метою** констатувального експерименту стало визначення рівня розвитку музично-естетичного смаку підлітків на початковому етапі дослідження.

**Завдання** констатувального етапу експерименту передбачали:

- визначення структурних компонентів, критеріїв та показників рівня розвитку музично-естетичного смаку підлітків;
- проведення вимірів їх сформованості за допомогою методичного інструментарію;
- узагальнення рівнів розвитку музично-естетичного смаку підлітків на основі проведеного констатувального етапу експерименту.

У нашому дослідженні під музично-естетичним смаком розуміли здатність підлітків диференційовано, але адекватно реагувати на різні прояви вокального мистецтва у його нерозривному зв'язку з навколишньою дійсністю через наступні фактори: **емоційні** (почуття та їх переживання, позитивне чи негативне емоційне реагування на мистецьке явище), **інтелектуальні** (уявлення про прекрасне, художньо-естетичні знання, а також оперування ними у процесі мислення, мовлення) та **аксіологічні** (потреби, переваги, цінності, ідеали як основа оцінкової діяльності підлітка).

Ґрунтуючись на такому визначенні, структурними компонентами цього особистісного утворення визначили: мотиваційно-творчий, креативно-

діяльнісний компонент, оцінювально-інтерпретаційний (результативний) компонент

Розглянемо детальніше сутність структурних компонентів розвитку музично-естетичного смаку підлітків.

**Мотиваційно-творчий** – характеризує рівень мотиваційної спрямованості підлітків на розвиток музично-естетичного смаку. Необхідною умовою існування мотиваційно-творчого самоствавлення особистості є переживання, оскільки саме через них усвідомлюється цінність для особистості власного ставлення до себе, вони виступають своєрідним критерієм його позитивних чи негативних форм. Різні почуття, емоційні стани, пережиті в різний час і за різних життєвих обставин, стають певним емоційним фондом. У контексті діагностики музично-естетичного смаку підлітків, мотиваційно-творчий компонент характеризується наявністю стійкої мотивації підлітка щодо розвитку вокальних знань та вмінь, зацікавленістю співацькою діяльністю у різних музичних стилях, постійним професійним та загальним саморозвитком.

У нашому дослідженні під даним компонентом ми розуміємо систему уявлень щодо наявності мети та потреб розвитку музично-естетичного смаку засобами вокального мистецтва, а також формування позитивного ставлення підлітків до вокальної діяльності, наявність стійкої мотивації в процесі навчання. Мотиваційно-творчий компонент передбачає не лише стійку мотивацію до вдосконалення музично-естетичного смаку та стійке емоційно-позитивне ставлення до процесу вокальної діяльності, а й зацікавленість у саморозвитку [65].

Проаналізувавши значну частину наукової літератури, ми дійшли висновку, що мотивація – це внутрішній стан людини (органічна та культурна потреба, прийняте рішення, яке має причину, підставу, основу), який спонукає її до постійного руху, взірцевого типу поведінки, вдосконалення, бажання ставати кращою, оволодівати новими знаннями, вміннями, тощо. Факторами, що спонукають мотивацію є: інстинкти, інтереси, потреби.

Мотивація, як важливий структурний компонент, визначає міру зацікавленості процесом вокальної діяльності. Адже сформована мотивація є

передумовою успішності навчально-виховного процесу з розвитку музично-естетичного смаку підлітків.

**Креативно-діяльнісний компонент** у структурі формування музично-естетичного смаку підлітків охоплює творче сприйняття вокальних творів, що яскраво проявляється у процесі виконавсько-інтерпретаційної діяльності. Правильно організований творчий навчально-виховний процес з формування музично-естетичного смаку підлітків передбачає вироблення у них умінь цілеспрямовано планувати, організовувати, регулювати, контролювати, аналізувати й оцінювати результативність творчо-інтерпретаційної діяльності. Цей компонент має на меті удосконалення вокальних навичок учнів на основі аналітики та дій, пов'язаних з представленням підготовленого вокального твору широкому загалу, аудиторії слухачів. Значення інтерпретаційної діяльності в художньому виконанні творів вокального мистецтва, крім суто інтелектуального пізнання, набуває іншої функції, особливістю якої є пізнання твору на рівні емоцій, опори як на раціонально-логічне, так і на ірраціональне, пов'язане із почуттями та інтуїцією, що є ціннісним аспектом музично-естетичної діяльності підлітків. Ця позиція забезпечується здатністю підлітка розуміти смислові аспекти змісту вокального твору на основі загальнолюдських цінностей, її спроможністю привносити особистісне бачення у зміст художнього образу, а також сприймати, пізнавати, розуміти і тлумачити смислові аспекти змісту музичного твору на глибоко особистісному рівні.

Креативно-діяльнісний компонент включає максимальний розвиток творчої активності підлітків у навчальному процесі та характеризується їх практичними виконавськими вміннями. Даний компонент вказує на рівень набутих навичок в контексті музично-естетичного смаку. Такими навичками є: володіння голосовим апаратом, генерування нових нестандартних ідей щодо виконання вокальних творів, вміння працювати з музичним матеріалом та правильно його інтерпретувати, здатність передати свої емоції та переживання під час виконання вокального твору.

**Оцінювально-інтерпретаційний (результативний) компонент** передбачає виявлення і порівняння на тому чи іншому етапі навчально-



виховної діяльності очікуваних результатів. У нашому дослідженні це означає надання адекватної оцінки педагогами й самооцінки учнями досягнутих під час співацького процесу результатів сформованості музично-естетичного смаку, встановлення відповідності їх навчальним завданням, знаходження причин тих чи інших практик у знаннях учнів.

Цей компонент характеризується забезпеченням освітніх завдань, а також знаходженням тих чи інших причин, недоліків, позитивних зрушень під впливом вокального мистецтва та має на меті здійснити оцінку педагогами та учнями готовності останніх до аксіологічної діяльності, тобто визначення рівня розвитку музично-естетичних смаків особистості.

**Критерієм мотиваційно-творчого компоненту** є ступінь сформованості інтересу до вокального мистецтва (ставлення; ціннісні орієнтації).

*Показники:* інтерес та позитивне ставлення до вокальної діяльності, зацікавленість сучасним вокальним мистецтвом; усвідомлення необхідності розвитку музично-естетичного смаку; потреба у творчості та творчому зростанні; ставлення до вокального мистецтва як до засобу розвитку музично-естетичного смаку, мотивація до самореалізації у виконавській діяльності, інтерес до отримання нових музичних вражень, активне, стійке, усвідомлене бажання засвоєння музичного матеріалу, потреба підлітка в освоєнні різних вокальних стилів, технік та прийомів.

Критерієм **креативно-діяльнісного компоненту** визначили творчі вміння, компетентність.

*Показники:* наявність знань щодо вокального мистецтва; міра отримання естетичного та творчого задоволення від виконавської діяльності, ступінь володіння голосовим апаратом, ступінь виконавського саморозвитку (накопичення слухових вражень, вокальна самоосвіта у сфері медіа ресурсів), спроможність до розрізнення виразних засобів та визначення їх ролі у передачі художньо-образного змісту творів.

Критерієм **оцінювально-інтерпретаційного (результативного) компоненту** є міра здатності до оцінювання музичного мистецтва, творчі вміння, компетентність.

**Показники:** вміння обрати репертуар відповідно своїм віковим особливостям та музичним здібностям; прагнення до відпрацювання виконавських умінь та доведення їх до уявного ідеалу; здатність генерувати цікаві ідеї для подальшої роботи, легко вдаватися до власної інтерпретації, володіння знаннями правил поведінки на сцені.

Компоненти, критерії та показники музично-естетичного смаку підлітків наведені в табл. 2.1.

*Таблиця 2.1.*

**Компоненти, критерії, показники  
музично-естетичного смаку підлітків**

<b>Компоненти</b>	<b>Критерії</b>	<b>Показники</b>
<b>Мотиваційно-творчий</b>	ступінь сформованості інтересу до вокального мистецтва (ставлення; ціннісні орієнтації)	інтерес та позитивне ставлення до вокальної діяльності; зацікавленість сучасним вокальним мистецтвом; усвідомлення необхідності розвитку музично-естетичного смаку; потреба у творчості та творчому зростанні; ставлення до вокального мистецтва як до засобу розвитку музично-естетичного смаку; мотивація до самореалізації у виконавській діяльності; інтерес до отримання нових музичних вражень; активне, стійке, усвідомлене бажання засвоєння музичного матеріалу; потреба в освоєнні різних вокальних стилів, технік та прийомів
<b>Креативно-діяльнісний компонент</b>	творчі вміння, компетентність	наявність знань щодо вокального мистецтва; міра отримання естетичного та творчого задоволення від виконавської діяльності; ступінь

		володіння голосовим апаратом; ступінь виконавського саморозвитку (накопичення слухових вражень, вокальна самоосвіта у сфері медіа ресурсів); спроможність до розрізнення виразних засобів та визначення їх ролі у передачі художньо-образного змісту творів
<b>Оцінювально- інтерпретаційний (результативний) компонент</b>	здатність до оцінювання музичного мистецтва, творчі вміння, компетентність	вміння обрати репертуар відповідно своїм віковим особливостям та музичним здібностям; прагнення до відпрацювання виконавських умінь та доведення їх до уявного ідеалу; здатність генерувати цікаві ідеї для подальшої роботи; легко вдаватися до власної інтерпретації, володіння знаннями правил поведінки на сцені.

У результаті проведеного дослідження виявлено **рівні** сформованості музично-естетичного смаку підлітків, а саме: низький, середній, високий.

Наступне завдання передбачало добір сукупності діагностичних методик, застосування яких дало б змогу виміряти рівні сформованості у підлітків окреслених вище показників музично-естетичного смаку. З цією метою використовувалися як наявні в науковій літературі діагностичні методики, так і розроблені нами анкети, тести.

За для дослідження мотиваційно-творчого компоненту музично-естетичного смаку було застосовано методику «Мотиви навчальної діяльності» (Додаток А).

На основі отриманих результатів було визначено найбільш провідний мотив навчання та його рангове місце в даній вибірковій сукупності. Відповідно до отриманих результатів, за рангом мотиви розташувались в

такому порядку: на першому місці провідними виявилися широкі пізнавальні мотиви – прагнення до отримання нових знань у музичній галузі (41%); друге місце посіли навчально-пізнавальна – орієнтація на оволодіння вокальними вміннями і навичками (26%), третю позицію посіли мотиви самоосвіти – орієнтир на здобуття додаткових мистецьких знань в позанавчальний час (15%); четверту сходинку зайняли позиційні мотиви – тобто набуття музичних знань необхідно для подальшої життєдіяльності (соціалізації у суспільстві) (6%); на п'ятому місці розташувались мотиви відповідальності і обов'язку – 7%, на шостому – мотиви примусу або під тиском – (5%).

Аналізуючи результати ми отримали такі показники, що першу позицію займають позиційні мотиви, другу – мотиви відповідності.

Наступний етап діагностики був спрямований на виявлення у підлітків потреби самореалізуватись у вокальній діяльності. Нами було використане анкетування на тему «Для чого я співаю» (Додаток Б). Анкетування допомогло визначити рівень зацікавленості учнів вокальною діяльністю, адже у кожного учня існують власні аргументи і мотиви щодо вокальної діяльності. Їм потрібно було прочитати поданий перелік мотивів і дати власну оцінку з позиції їхньої значущості для кожного особисто за 10-бальною шкалою. При цьому вважалось, що 1 бал має мінімальне значення, а 10 балів відображає максимальну значущість даного мотиву.

Аналіз отриманих результатів учнів показав, що найбільш важливими мотивами навчання вважаються: «Вміння гарно співати високо оцінюється оточуючими» (10 балів); «Хочу бути популярним серед однолітків» (9 балів); «Хочу отримувати задоволення від співу» (8 балів); «Хочу покращити власні вокальні можливості» (7 балів); «Хочу в подальшому стати професійним музикантом» (6 балів); «Хочу бути впевненим у собі» (5 балів); «Хочу бути музично розвинутою людиною» (4 бали); «Батьки хочуть щоб я займався співом» (3 бали); «Співати легше ніж грати на музичному інструменті» (2 бали); «Займаюсь вокалом щоб не сидіти вдома» (1 бал).

Таким чином, проведене анкетування засвідчило, що для підліткового віку характерна орієнтація на погляди і оцінку оточуючих, багатьом з них

подобається співати, вони прагнуть покращити власні співацькі можливості. Значна кількість опитаних бажає продовжувати музичну освіту і стати професійним музикантом, при цьому вважаючи, що гарно співати легше ніж грати на музичному інструменті. Деякі з учнів займаються вокалом на прохання батьків або просто щоб не сидіти вдома.

Проведені діагностичні процедури виявили рівень мотиваційної спрямованості підлітків. Проте не виявило рівень спроможності займатись творчою діяльністю. З цією метою було використано творчі діагностичні завдання (Додаток В):

- відтворити жестами мелодію, що звучить у запису (лірична, гротескна, танцювальна, джазова); відтворити на малюнку ту ж саму мелодію; підібрати поетичні рядки для зображення образного змісту музики;
- створити і продемонструвати різнохарактерні мелодійні зразки і ритмічні малюнки;
- придумати уривок вокального твору у естрадному стилі.

Аналіз виконаних завдань засвідчив, що у підлітків досить розвинутим є прагнення до творчості. Спостереження показали, що вони з ентузіазмом приступили до відтворення мелодії жестами, їх творчі намагання відтворити характер музики жестами у більшості були переконливими і яскравими. Відтворити почуту музику на малюнку змогли менша кількість респондентів, що можна пояснити відсутністю або малорозвиненістю навичок малювати. Більш вдалим були літературні доробки учнів, вони відповідали образу музики, хоча й були такі, які, на наш погляд, суперечили прослуханій музиці.

Що стосується другого завдання – створити і продемонструвати різнохарактерні мелодійні зразки і ритмічні малюнки, то учні намагались творити мелодію, але тільки декілька можна було назвати цікавими, хоча незвичних ритмічних малюнків було продемонстровано трохи більше. Це пояснюється тим, що в школі не виховується уміння і потяг до творення, намагання учнів творити підтримують тільки деякі викладачі. Особливо це проявилось під час виконання третього завдання, коли було продемонстровано тільки поодинокі зразки вокальних творів в естрадному жанрі. В підсумку

можна констатувати, що більшість підлітків, що займаються вокалом у школі спрямовані на творчість, бажають творити щось нове у музиці, намагаються використовувати набуті мистецькі уміння в творчій діяльності.

Необхідно наголосити, що визначення рівнів сформованості мотиваційно-творчого компонента здійснювалось поступово, відповідно до обґрунтованих критеріїв і показників.

Рівень сформованості музично-естетичного смаку підлітків за мотиваційно-творчим компонентом наведено в табл. 2.2.

Для визначення показників рівня креативно-діяльнісного компонента спілкувалися з підлітками на такі теми (Додаток Г):

1. Вам цікаво займатись вокальною діяльністю? Які стилі та напрямку в музиці Вам подобаються?

2. Чи відчуваєте Ви творче піднесення під час співу? Чи можете це піднесення проявити у вигляді емоційного виконання тої чи іншої пісні?

3. Ви виявляєте власне бачення на вокальний твір, чи зазвичай Вам подобається задум автора пісні? Чи не виникає у Вас бажання змінити щось у пісні (текст, мелодію, динаміку, емоції тощо)?

*Таблиця 2.2.*

**Рівні розвитку музично-естетичного смаку підлітків  
за мотиваційно-творчим компонентом**

Групи експерименту	Рівні розвитку музично-естетичного смаку підлітків		
	Високий %	Середній %	Низький %
Контрольна	26	34	40
Експериментальна	27	35	38
Узагальнені результати	26,5	34,5	39

Одержана інформація засвідчила, що деяка кількість учнів ініціативні на заняттях (34%), відчувають творче піднесення при виконанні пісень (47%), з цікавістю займаються музично-креативною діяльністю (51%). Така середня активність підлітків не є позитивною, тому потребує роботи вчителів у даному напрямку.

Для продовження визначення показників рівня сформованості креативно-діяльнісного компоненту ми вдалися до педагогічного спостереження (Додаток Д), адже такий вид експерименту має дві основні функції: забезпечити теоретичне дослідження емпіричною інформацією; перевірити адекватність та істинність теорії в практиці.

Процес підготовки та проведення педагогічного спостереження мав такі етапи:

1. Вибір учнів.
2. Визначення мети і завдань спостереження.
3. Складання плану спостереження.
4. Підготовка документів.
5. Збір даних спостереження.
6. Оформлення результатів спостереження.
7. Аналіз результатів спостереження.
8. Формування висновків за результатами спостереження.

**Володіння голосовим апаратом.** Аналізувалася постава, міміка, атака співочого звуку, робота резонаторів голосового апарату, звучання співацького голосу, робота артикуляційного апарату та співоча дикція, перехідні ноти, елементи вокальної техніки. Аналіз результатів виглядав наступним чином: 36% учнів підліткового віку під час співу намагаються стояти рівно, використовувати відповідну міміку, правильно артикулювати, проте, мають проблеми з перехідними нотами, вокальною технікою (кантилена, рухливість, філірування, штрихи). 31% учнів можуть виконати вправи на відпрацювання співочого дихання, але не можуть повною мірою користуватися ним під час співу, співацька постава не є вільною, розкутою та зручною для співу, міміка не завжди відповідає характеру твору, користуються лише грудними резонаторами, артикуляція та дикція дещо не чіткі, перехідні ноти виконуються з труднощами, елементи вокальної техніки практично відсутні. Однак деякі підлітки мають досить приємне загальне звучання голосу. 18% учнів майже не користуються співочим диханням, їм складно виконати вправи на його розвиток, користуються мімікою лише у тих творах, які їм подобаються або

зрозумілі, атака звуку, зазвичай, не відповідає характеру твору, резонатори та перехідні ноти практично відсутні при співі, з елементів вокальної техніки можуть відтворити лише деякі штрихи, загальне звучання голосу затиснуте, не природне та різке. 15% підлітків дуже погано відвідують уроки музики та взагалі не береть участь у гуртковій діяльності, самостійно не займаються, саме тому вони показали дуже низький рівень володіння голосовим апаратом.

**Підбір вокального матеріалу для слухання та виконання.** Нас цікавила інформація як підлітки обирають музику для слухання, співу та чим вони керуються під час вибору. Результати спостереження розподілилися так: 78 % учнів взагалі не втручаються в процес підбору, в основному вони слухають те, що зараз «модне» і популярне і таку інформацію вони отримують з соціальних мереж. 10% підлітків підбирають деяку частину музичного матеріалу в Інтернеті самостійно. 12% опитаних взагалі байдуже відносяться до цього питання, говорячи, що не переймаються що слухати і чи взагалі слухати.

**Інтерпретація вокального твору.** Спостереження велося за тим, чи долучаються учні до інтерпретації пісень, які вони вивчають, яким чином це відбувається. Дослідження показало, що значна частина підлітків (59%) повністю намагаються скопіювати манеру, характер, стиль виконання пісні, бояться запропонувати власне прочитання. 27% учнів намагаються внести власне бачення твору, проте звертаються за порадою до вчителя, щоб зрозуміти, чи буде таке трактування доречним. 14% учнів мають власний погляд на трактування та інтерпретування вокальних творів, що ними вивчаються, інколи вступають в полеміку з вчителем при визначенні суперечливих моментів.

**Правила поведінки на сцені.** Протягом експерименту слідкували за підлітками, які брали участь у концертах в якості соліста та учасника колективу. Спостереження за концертними виступами показали, що ті учні, які співають в колективі більш вільно почувують себе на сцені, адже мають підтримку колег та керівника колективу. Натомість, ті ж самі учні перебуваючи в ролі соліста, поводяться скуто, невпевнено, не контактують зі слухачами. І таких – 52%. 10% учасників експерименту відрізняються впевненістю,



розкутістю, контактом з публікою як під час сольних, так і колективних виступів. 38% учнів не мають досвіду поведінки на сцені.

**Вміння ділитися набутими знаннями.** Учням було запропоновано виступити в ролі вчителя та провести заняття в гуртку. Результати були наступними: 4% учнів змогли впоратися з поставленим завданням, працюючи над поставою, артикуляцією, мімікою, емоціями, як під час виконання вправ, так і під час розучування творів. Проте їх висловлювання були дещо не професійними (бракувало знання музичної термінології) та обмеженими. 39% підлітків спробували провести заняття, проте вони плуталися у термінах та поняттях. Решта учасників експерименту взагалі відмовилися приймати участь у цьому випробуванні.

**Компетентність у концертній діяльності.** Визначали чи мають підлітки досвід концертної діяльності, якої саме (як сольний виконавець, як учасник хору, ансамблю) та як часто. Дослідження показало, що досить мала частина респондентів мають досвід концертної діяльності. Аналіз результатів був наступним: 9% учнів мають досвід концертної діяльності в ролі сольного виконавця, проте такі виступи є не частими. З них 47% учнів виступають, в основному, на шкільних концертах, 2% респондентів мають досвід концертної діяльності на вокальних конкурсах, святах, 51% підлітків мають досвід концертної діяльності як учасники вокального колективу. 91% опитаних взагалі не мають компетентності у концертній діяльності.

Узагальнені результати щодо розподілу підлітків за рівнями сформованості виконавських навичок подано в табл. 2.3.

*Таблиця 2.3.*

**Рівні розвитку музично-естетичного смаку підлітків  
за креативно-діяльнісним компонентом**

Групи експерименту	Рівні розвитку музично-естетичного смаку підлітків		
	Високий	Середній	Низький
	%	%	%
Контрольна	17	43	40
Експериментальна	19	43	38

Узагальнені результати	18	43	49
------------------------	----	----	----

Наступним етапом констатувального експерименту стало діагностування оцінювально-інтерпретаційного (результативного) компоненту.

Особлива увага в межах анкетного опитування, індивідуальних та групових бесід приділялась дослідженню оцінювальних можливостей респондентів, адже здатність адекватно оцінювати свої вокально-виконавські уміння позитивно впливатиме на загальний вокальний рівень підлітка. З цією метою було використано анкетне опитування (Додаток Е).

Запитання анкети:

- Вам часто вдається самостійно, без допомоги викладача, зрозуміти музичний матеріал?
- Чи можете Ви самостійно оцінити якість власного виконання?
- Як Ви оцінюєте якість виконання інших (своїх однокласників, естрадних співаків тощо)?
- Якщо якість виконання Вас не задовольняє, Ви бажаєте її покращити?

Більшість опитаних (78%) потребує допомоги вчителя, для того щоб зрозуміти музичний матеріал: його образний зміст, музичний текст, вокальні труднощі. Тільки 5% учнів відповіли, що можуть самі розібратися в музичному тексті, а потім його відтворити. 17% відсотків вагалися з відповіддю, адже не зовсім розуміють, що таке повноцінне відтворення музичного твору.

Що стосується оцінки якості власного виконання, відповіді розділилися таким чином: 33% опитаних вважають, що можуть самі оцінити власне виконання; 47% – зважають і прислуховуються до порад вчителя; для 12% важливою є думка батьків і близьких людей; 8% учнів зважають і прислухаються до оцінки своїх однолітків. Цікаво, що виконання інших підлітки оцінюють з позицій власних уподобань (36%), на основі набутих музичних знань (34%), прислуховуючись до думок вчителя (22%) та орієнтуючись на уподобання батьків (8%). Аналіз відповідей учнів на запитання «Якщо якість виконання Вас не задовольняє, Ви бажаєте її

покращити?»), показав: тільки (35%) учнів бажали покращити власне виконання; (65%) респондентів написали, що вони не прагнуть знайти красиве в музиці і підвищувати вокальну майстерність, адже в майбутньому не бажають бути професійними співаками.

Результати діагностування оцінювально-інтерпретаційного (результативного) компоненту (табл. 2.4.) показали, що значна частина підлітків має обмежені асоціативні уявлення, що прояснюється відсутністю необхідних знань, умінь порівнювати та узагальнювати, співставляти та аналізувати вокальні твори. Також погано розуміються на таких поняттях як жанр, стиль, художня мова.

*Таблиця 2.4.*

**Рівні розвитку музично-естетичного смаку підлітків за оцінювально-інтерпретаційним (результативним) компонентом**

Групи експерименту	Рівні розвитку музично-естетичного смаку підлітків		
	Високий	Середній	Низький
	%	%	%
Контрольна	12	48	40
Експериментальна	14	44	42
Узагальнені результати	13	46	41

Вцілому, дослідження сформованості музично-естетичного смаку підлітків показало, що в школах не приділяється достатньої уваги розвитку мотиваційної сфери особистості, формуванню емоційного потенціалу та здатності до рефлексії власної діяльності, що в свою чергу, негативно впливає на формування означених умінь.

На основі показників та даних констатувального експерименту було охарактеризовано низький, середній та високий рівні сформованості музично-естетичного смаку підлітків.

Узагальнені результати щодо розподілу підлітків за рівнями розвитку музично-естетичного смаку подано в табл. 2.5.

До низького рівня сформованості музично-естетичного смаку віднесено 39,5% учнів. Для них характерна низька мотивація до вокальної діяльності,

мало розвинені образні уявлення, обмежений обсяг музичних знань та здатність оцінювати себе та виконання інших, слабкий емоційно-творчий потенціал та недостатнє володіння артистичними прийомами.

Таблиця 2.5.

### Результати констатувального етапу експерименту

Критерії музично-естетичного смаку	Рівні розвитку музично-естетичного смаку підлітків					
	Високий (%)		Середній (%)		Низький (%)	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Ступінь сформованості інтересу до вокального мистецтва (ставлення; ціннісні орієнтації)	26	27	34	35	40	38
Творчі вміння, компетентність	17	19	43	43	40	38
Здатність до оцінювання музичного мистецтва, творчі вміння, компетентність	12	14	48	44	40	42
<b>Узагальнені результати</b>	18	20	42	41	40	39

Середній рівень продемонстрували 41,5% учнів, які виявляють зацікавленість у вокальному зростанні, інтерес до вокальної діяльності, достатні уміння оперувати образними уявленнями та інтерпретувати свої враження від прослуханої музики, здатність оцінювати власне виконання та виконання інших, разом з тим виявляють формальне ставлення до виражальних засобів, що зустрічаються в нотному тексті та творчого опрацювання музичного матеріалу.

До високого рівня музично-естетичного смаку було віднесено 19% підлітків. Цей рівень характеризується: чітким вираженням мотиваційної спрямованості до вокального навчання, бажанням майстерно оволодіти вокальними вміннями, стійким інтересом до музичної діяльності, розвинутою образною уявою, вільною вербалізацією своїх слухових вражень та переживань, обізнаністю в музичному мистецтві, усвідомленням жанрових особливостей вокальної музики. Таких учнів вирізняє здатність до чіткого оцінювання власних дій, почуттів і вокальної діяльності.

Отже, результати констатувального етапу експерименту свідчать, що кількісні показники рівнів сформованості музично-естетичного смаку підлітків в контрольній та експериментальній групах суттєво не відрізняються. Це вказує на те, що перед початком формувального етапу експерименту учні мають практично однаковий рівень.

## **2.2. Педагогічні умови розвитку музично-естетичного смаку підлітків в процесі вокальної діяльності**

Отримані нами у процесі констатувального етапу експерименту дані щодо рівнів розвитку музично-естетичного смаку підлітків зумовили необхідність проведення цілеспрямованої роботи з подолання виявлених недоліків і посилення наявних позитивних моментів. Реалізація такої роботи відбувалася у процесі формувального етапу експерименту, що передбачав наступні завдання:

- виокремлення та обґрунтування педагогічних умов розвитку музично-естетичного смаку підлітків засобами вокального мистецтва;
- визначення форм та методів роботи над досягненням поставленої мети;
- експериментальну перевірку ефективності обраних нами методів;
- аналіз та узагальнення результатів експерименту;
- формування висновків.

З метою ефективного розвитку музично-естетичного смаку підлітків ми виокремили для себе низку **педагогічних умов**, а саме:

- створення позитивної емоційної насиченості співацьких занять;
- модифікація змісту вокального навчання підлітків щодо їх спрямованості на системний розвиток музично-естетичної свідомості, музично-естетичних переживань та формування досвіду музично-естетичної діяльності;
- використання інноваційних вокальних технік, що забезпечують ефективний розвиток музично-естетичного смаку підлітків.

Сучасні науковці під поняттям «педагогічні умови» розуміють сукупність педагогічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності педагогічного

процесу. Г. Падалка зазначає, що педагогічні умови мистецького навчання – це спеціально створені чи цілеспрямовано застосовані обставини навчання в сфері мистецтва, котрі впливають на його результативність [78]. Усі розглянуті нами науковці сходяться в одному – що педагогічні умови повинні впливати на особистість, змінюючи її структуру поведінки. Отже, можна припустити, що педагогічні умови – це сукупність перевірених на ефективність педагогічних заходів, які зможуть довести свою доцільність в плані розвитку музично-естетичного смаку підлітків засобами музичного мистецтва.

Запропоновані нами педагогічні умови спрямовувалися на розвиток музично-естетичного смаку підлітків засобами вокального мистецтва та передбачали виконання ряду **завдань**, таких як:

- залучення підлітків до всіх видів вокально-виконавської діяльності;
- задоволення їх потреб у самопізнанні, самовдосконаленні, самоактуалізації засобами вокального мистецтва;
- формування і розвиток вокально-технічних навичок;
- виховання музичного смаку та здатності до емоційного відгуку;
- передача художнього образу засобами перевтілення;
- уміле використання під час співу емоцій, темпераменту, міміки, жестикуляції для розкриття певного сценічного образу.

В основу формувального етапу експерименту були покладені наступні **педагогічні принципи**:

- принцип активізації інтересу та позитивного ставлення підлітків до вокального мистецтва;
- принцип охорони та дбайливого ставлення до співочого голосу;
- принцип поступовості та послідовності;
- принцип доступності та ефективності вокального репертуару;
- принцип творчості;
- принцип впровадження у процес вокального навчання підлітка елементів театрального мистецтва.

У контексті нашого дослідження ми використали такі **форми навчання**: групові заняття, індивідуальні заняття, самостійна робота, словесна форма навчання, робота на сцені.

У процесі формувального етапу експерименту ми використовували наступні **методи**:

- методи прямого впливу на м'язові установки (вокальні вправи, вокалізи, відпрацювання технічних елементів вокального твору);
- пояснювально-ілюстративний метод;
- репродуктивний метод;
- метод вільних асоціацій;
- метод емпатії ;
- відео метод;
- метод майстер-класу.

Використання в навчальному процесі запропонованих нами методів було спрямоване на стимулювання навчальної та розумової активності підлітків, спонукання його до цілеспрямованого й свідомого виконання тих дій, які необхідні для формування музично-естетичного смаку в цілому.

Розглянемо детальніше кожен із запропонованих нами **педагогічних умов**.

*1. Створення позитивної емоційної насиченості співацьких занять* – спрямовується на зацікавлення підлітків вокальним мистецтвом, формування позитивних емоційно-вольових установок, мотивації до занять спрямованих на розвиток музично-естетичного смаку засобами вокального мистецтва; організацію діяльності учнів у вокальному навчанні та адаптацію їх до змін у звичному для них навчальному процесі; формування початкових понять та навичок вокальної діяльності; ознайомлення з основними правилами поведінки вокаліста. Вокальна діяльність підлітків мала переважно репродуктивно-наслідувальний характер. Важливим завданням першої педагогічної умови стало ознайомлення учнів з нормами та правилами охорони співацького голосу, правильної організації процесу навчання, режиму праці та відпочинку. Використовувалася група репродуктивних методів та прийомів: метод

формування початкових слухових уявлень, метод ілюстрування педагогом, метод візуального контролю, прийом «імітування», прийом «успішних спроб». На цьому етапі організовували проведення лекцій з питань гігієни та охорони голосового апарату, норми та правила розвитку співацького голосу, психофізіологічні особливості процесу фонації, висвітлювалися питання вікових фізіологічних та психологічних особливостей розвитку голосового апарату, питання мутації тощо. Активно користувалися пояснювально-ілюстративним, проблемно-пошуковим та наочно-ілюстративним методами навчання: проводили бесіди про сутність та зміст діяльності вокаліста, проблемами його практичної діяльності; знайомили з кращими зразками світового вокального мистецтва; заохочували до відвідування концертів та творчих зустрічей з відомими виконавцями та вокальними педагогами; знайомили з історією вокального мистецтва, переглядали відеоматеріали кращих концертних виступів найвідоміших співаків.

***2. Модифікація змісту вокального навчання підлітків щодо їх спрямованості на системний розвиток музично-естетичної свідомості, музично-естетичних переживань та формування досвіду музично-естетичної діяльності.*** Забезпечення дієвості даної педагогічної умови передбачала здійснення основної роботи з розвитку музично-естетичного смаку підлітків засобами вокального мистецтва. Метою цієї педагогічної умови стало оволодіння підлітками комплексом вокально-технічних вмінь та навичок, формування навичок усвідомленого координування процесом фонації та здійснення оцінювально-аналізуючих дій, ґрунтовна теоретична підготовка.

Добір методів здійснювався згідно з поставленою нами метою та ступенем сформованості вокального досвіду. Орієнтувалися на розширення мотиваційної сфери, переведення її зі сфери зацікавленості у сферу формування чітких мотиваційних ціннісних установок на процес розвитку музично-естетичного смаку. На цьому етапі ми зосередилися на розвитку співацького дихання та відчуття діафрагми, а також до методу прямого впливу на м'язові установки (вокальні вправи). Використовували проблемні завдання, побудовані на нескладних естрадних піснях, так як нами були враховані вікові особливості



розвитку голосів підлітків, доступність для сприйняття запропонованих вокальних творів, їх цінність для музичного пізнання.

Важливим завданням розвитку музично-естетичного смаку підлітків є активне використання на заняттях музичної термінології, адже учні підліткового віку вже здатні вивчити найбільш вживані італійські терміни, а також зрозуміти, що таке ансамбль, стрій, тон, унісон, теситура, фразування, кульмінація, дикція, артикуляція, звукоутворення, інтонування, агогіка, метр тощо.

Розвитку уваги учнів та навичок оцінювання сприятимуть запитання вчителя, зокрема: добре чи погано прозвучала вправа чи уривок пісні, що треба знати, щоб співати краще? Ми постійно загострювали уваги учнів на правильному і неправильному звукоутворенні, вокальному інтонуванні, на показі залежності якості звуку від дихання, співацької позиції, формуванні голосних, що сприяє розвитку в учнів вокального слуху, здатності аналізувати якість співу; виховує свідоме ставлення до звучання голосу.

Підлітки мають стати активними учасниками навчального процесу, активними у всьому – у пізнанні, емоційній реакції, творчій діяльності. Для цього ми пояснювали усе, що відбувається при розспівуванні чи вивченні пісні, розповідали про прийоми роботи над диханням, формуванням співацького звука, виробленням дикції тощо. Зокрема, учні повинні знати приблизну послідовність роботи над співацьким диханням: правильна постава, вдих, рівномірний видих, дихання з короткою затримкою. Також звернули увагу і на можливі помилки: ключичне дихання, підняти плечі, надмірний чи шумний вдих, надто швидкий видих

Наступне завдання (Додаток Є) передбачало прослуховування різних інтерпретацій вокальних творів. Перед підлітками ставилися наступні завдання: учням необхідно було виконати такі оцінювально-творчі завдання:

- охарактеризувати образний зміст творів;
- визначити його вплив на власні емоції та почуття;
- порівняти засоби музичної виразності;
- оцінити складність вокальної партії;

- відтворити деякі уривки з прослуханих творів (інтонації, ритм, мелодію)

На уроках з'ясовувалося, що виконання вокальних творів сучасних композиторів вимагає від співака розвинутих виконавських якостей, адже мелодійна лінія вміщує складний літературний підтекст, поетично-змістову, інтонаційну насиченість і складність для вокального виконання. Крім того, учням наголошували на тому, що вокальна майстерність не зводиться тільки до техніки виконання, а передбачає й виразність виконання, розуміння і донесення тексту вокального твору.

У зв'язку з цим частину уроку ми виконували вправи на декламацію, виразність прочитання літературного тексту, займалися дикцією, речитативом для того, щоб «наголос музичний відповідав наголосу поетичному». Тому вже навіть під час сольфеджування ми вимагати від учнів не тільки вірного вокального інтонування, але й активної вимови.

Наголошували на тому, що спів повинен бути природним, не напруженим, вільним, рівним протягом усього діапазону, округленим, світлим, інтонаційно чистим. Набуття цих якостей напряму пов'язане з наполегливою роботи над диханням, звукоутворенням, правильним використанням резонаторів, згладжуванням регістрів, регулюванням сили звучання, рухливістю голосу, округленням голосних, атакою звуку, звуковеденням тощо.

Ще одне завдання, яке ми ставили перед учнями, це творче переосмислення відомої пісні. Для прикладу використовували українські пісні у виконанні різних співаків («Червона рута», «Водограй»).

Як підсумок ми використали низку пізнавально-рефлексивних завдань (Додаток Ж) , зміст яких полягав у наступному: учням було необхідно визначити національну цінність даного твору; дослідити історію його написання; визначити жанр пісні; яку ідею вона несе; які вокальні уміння розвиває та які почуття виховує.

Виконання таких завдань сприяло формуванню умінь осмислювати зміст та засоби виразності музичного твору, активізувало емоційно-чуттєву сферу, розвивало виконавські уміння. Таке завдання виявилось для учнів досить

зрозумілим та цікавим, адже виконання сучасних пісень є досить актуальним і популярним серед підлітків.

На заняттях з підлітками намагалися працювати в умовах психологічного комфорту, створювали піднесений настрій. За таких умов і учням, і педагогу робота видається приємною, приносить задоволення і позитивний результат, що є запорукою професійного зростання й руху до досконалості.

Враховуючи набутий на попередніх етапах вокальний досвід підлітків, на цьому етапі нами активно використовувались методи вокального навчання, зокрема вокально-технічний та художньо-виконавський методи показу і наслідування учнем голосу свого викладача. На прикладі яскравих вокальних творів ми прагнули активізувати емоційну сферу підлітків, примусивши їх відчувати художній образ, пережити його завдяки аналізу музично-літературного тексту.

За допомогою навідних питань та пошукових ситуацій активно залучали учнів до пошуку відповідних прийомів вокального виконання. Тобто учень сам знаходив відповідні внутрішні установки для виконання будь-якого вокально-виконавського завдання.

Отже, за допомогою методів показу і наслідування підлітки мали змогу цілісно організувати голосову функцію і за допомогою відтворення вдалих моментів під час співу, свідомо закріпити те, що вивчалось на уроці.

В процесі експерименту нами було помічено, що підліткам дуже подобаються імпровізації. Саме тому, намагалися вчити їх імпровізувати одночасно з навчанням вокалу, адже систематичні заняття імпровізацією впливають на розвиток музично-естетичного смаку підлітків.

Для розвитку імпровізаційних умінь було запропоновано такі творчі завдання (Додаток 3):

- складання ритмічного супроводу під час слухання музики чи співу;
- складання другого чи третього голосу;
- спів власної мелодії або уривка з музичного твору, доповненого однією чи кількома фразами;
- імпровізація музики до кінофільму (мультфільму);

- імпровізація музики на окремі вірші.

Одним із найважливіших компонентів розвитку музично-естетичного смаку є підготовка учнів до концертних виступів. Загальновідомо, що іноді сильне хвилювання перед виступом або занадто довге його очікування призводять до апатичного стану й загальмованості нервової системи, а також до труднощів у виконанні поставлених завдань. Враховуючи, що в підлітковому віці учні тільки набувають досвіду концертних виступів, надмірне хвилювання часто знижує рівень їх виступу, учні гублять на сцені все те позитивне, що було набуто в спокійній атмосфері класу. З цією метою ми організували концерт, в якому прийняли участь учні з контрольної групи.

В репертуарі було використано не важкі твори, що надавало учням впевненості і дозволило проявити артистичні якості. Спостерігаючи за виступами учнів, ми стежили за їх поведінкою на сцені під час виконання програми, а потім прискіпливо проаналізували й детально пояснили всі позитивні й негативні сторони виступу. Якість концертного виконання оцінювали експерти, обрані з учнів. Підсумок проведеної роботи здійснювався шляхом подальшого розбору концертних виступів та виконаних протягом експерименту завдань, де кожен експерт мав висловити свої побажання і зауваження.

Отже, серед різноманітних видів дитячої художньої творчості важко переоцінити привабливість і ефективність співу, естетична природа якого створює сприятливі передумови для комплексного виховання підростаючої особистості.

Через вокальну діяльність відбувається прилучення дитини до музичної культури, адже спів – це прекрасне психологічне, моральне і естетичне середовище для формування кращих людських якостей.

### **3. Використання інноваційних вокальних технік, що забезпечують ефективний розвиток музично-естетичного смаку підлітків.**

Дана педагогічна умова передбачала знайомство учнів з регістрами (грудним та головним) та інноваційними вокальними техніками і прийомами, які виконуються в цих регістрах (Додаток Л) .

Учням пояснювали, що в грудному реєстрі виконується субтон, Twang, Belting та мікст грудний, а в головному – фальцет, академічний звук та мікст головний.

Субтон – це звук, в якому повітряний потік іде разом з голосом – «звук з повітрям». Це досить складна техніка, яка потребує від вокаліста вмінь «ставити звук на опору». Субтон потребує майже в два рази більше повітря, ніж при звичайному співі. Раніше вважалося, що фундаментальним звуком цей прийом не може бути, проте сучасні співаки все частіше користуються цим прийомом, як основним. Його можна використовувати як «прикрасу», а також як основний вокал. Субтон використовується вокалістами різних жанрів. Особливо любляють його соул співаки.

Необхідні навички для оволодіння субтону: володіння вокальним диханням; вміння співати на опорі; координація вокального видиху.

Вправа на розвиток субтону. Виконували з відкритим ротом в сторони, акцентували увагу учнів на тому, що звук повинен виходити з повітрям на склад «на», «ла», «га», «та».... При цьому звук знаходиться в нижній щелепі, корінь язика опущений. Вправа «Фанарики».

Twang додає голосу дзвінкого металевого звучання, завдяки чому голос звучить потужно і щільно. Не варто плутати гугнявість і twang, оскільки це абсолютно різні поняття. Є спеціальні вправи на букву «н» або «м» для відчуття близького носового звуку, що допоможуть навчитися користуватися цим прийомом без призвуку гнусавості. Виконання цих вправ вимагає від вокаліста володіння дихальним апаратом і контролю стану м'якого піднебіння та гортані.

Вправа на розвиток Twang. Слідкували, щоб положення рота залишалось таким же як і при субтоні, а корінь язика при цьому піднімався до м'якого піднебіння. Таким чином намагалися отримати звук без повітря на склад «на». Увагу концентрували на звукові «н». Наголошували на тому, щоб щелепа залишалася нерухомою.

Сьогодні термін «Belting» обговорює увесь вокальний світ, розпалюючи суперечки між вокальними методистами та педагогами. Belting – один з найпопулярніших прийомів, який прийшов в естрадний вокал з соула.

Виконання його залежить від багатьох умов, не дарма ним оволодівають лише вокалісти, які вже мають хоча б початковий вокальний досвід. Термін «Belting» (to belt) дослівно перекладається як – «кричати», тобто співати гучно в повну силу. Проте Belting (в його сучасному розумінні) – це вміння брати високі ноти повним голосом. Суть вся в тому, що таке вміння стає можливим лише при відповідній комбінації складових: сили голосу, його проекція (спрямованість) на слухача (а не на акустику залу оперного театру), і наявність вродженого або набутого механізму здорового крику. Отже, виконання Belting потребує як допомоги від м'язів голосових зв'язок, які відповідають за їх щільне змикання, так і особливого, сильного дихання.

Вправа на розвиток Belting. Язик повинен лежати «лопаткою», а звук направлятися в тверде піднебіння. Корінь язика опущений. «Е-гей» «О-гов».

Головний регістр.

Фальцет – слово італійського походження, означає «фальшивий». Спеціалісти вважають, що фальцет це своєрідна фальсифікація природного голосу людини, яка не здатна брати високі ноти. Фальцет – спів, при якому вібрація країв зв'язок характеризується мінімальними показниками. Для утворення фальцетного, тобто високого звуку потрібне постійне розширення голосової щілини. Такий підхід виключає напруженість голосових зв'язок, але не виключає тихе звучання. Проте таке звучання, на думку спеціалістів, можна посилити. Для цього вони пропонують звузити вихід з гортані, збільшити тиск повітряного потоку, що видихається на краї розширених зв'язок. Якщо опора звуку фальцетного голосу знайдена правильно, тоді він набуває яскравості та легкості.

Вправа «Фальцет» – звук з повітрям в головному регістрі. Звук «стону», «видиху», «слабкості». Гортань знаходиться в вузькому положенні.

Академічний звук. Основні методичні принципи полягають у наступному:

- «звук на опорі» – координована робота всіх частин голосоутворюючого апарату;

- костоабдомінальний (грудо-черевний) тип дихання, при якому діафрагма бере активну участь у регуляції фонаційного видиху;
- вироблення вібраційних відчуттів в області «маски» (мається на увазі маскарадна маска), що є індикатором «польотності» звуку.

Вправа «Академічний звук». Зівок, купол, опущений корінь язика, опущена гортань, статичний прес. Зівок м'якого піднебіння залишається як у класичному вокалі, а купол твердого піднебіння прибирається за допомогою нижньої губи, яки ніби подається вперед, губи і обличчя залишаються в спокійному положенні. Таким чином досягається прийом, який характерний естрадній манері співу. Вправа виконується на слові «Love you».

Усі вище описані вокальні прийоми використовувалися підлітками під час вивчення сучасних естрадних пісень.

Наведемо приклад роботи над піснею відомого українського рок-гурту Океан Ельзи «Обійми». Робота розпочалася з перегляду відео запису даної композиції (відео метод) та аналізу літературного тексту. Зрозумівши зміст твору, ми намагалися перевтілитися в образ головного героя, поставити себе на його місце, співпереживати та співчувати його історії (метод емпатії). За допомогою методу вільних асоціацій ми намагалися сконцентрувати увагу підлітків на асоціативній візуалізації процесу. Даний метод допоміг креативно мислити, пропонувати власні асоціації до данного твору. Після загального ознайомлення з піснею ми перейшли до технічного опрацювання кожної музичної фрази, що мало на меті визначення манери виконання, вокальних прийомів, засобів, динаміки тощо. За результатами такого аналізу була складена схема, за якою відбувався процес подальшого вивчення композиції. На цьому етапі користувалися, як правило, методом прямого впливу на м'язові установки. Завершальний етап роботи над даним вокальним твором передбачав побудову фраз, кульмінаційних моментів, роботу над характером, динамікою, сценічними рухами та загальною подачею пісні (метод вільних асоціацій, метод емпатії).

Завершальний етап роботи над розвитком музично-естетичного смаку підлітків передбачав безпосередню їх участь у концертних виступах, що

допомагало формувати в них стійку мотивацію до вдосконалення власних виконавських вмінь, бажання завойовувати авторитет серед педагогів та колег, прагнення до самовираження і самовдосконалення.

Завдання цього етапу: узагальнення та закріплення досвіду вокального виконавства, розвиток музично-естетичного смаку, формування вокальних та виконавських навичок, а також нагромадження вокального репертуару для подальшої виконавської діяльності.

На цьому етапі відбувалася організація концерту. Використовували ряд методів, описаних вище. Позитивний результат отримали після застосування прийому «уявного перенесення», який спрямовувався на уникнення хвилювання під час виступу на сцені. Учням пропонували уявно перенестися у середовище, відображене у змісті тої чи іншої пісні. Використання цього прийому сприяло зосередженню підлітків на власних відчуттях, творчих емоціях, перенесенню уваги від емоцій хвилювання на творчий процес. Під час публічних виступів вимагали від учнів задіювати психоемоційні сили (почуття, емоції, переживання), оскільки зосередження уваги лише на виконанні моторно-рухових дій, її загострення на конкретних вокально-технічних труднощах виконання, перешкоджає втіленню художнього образу. Безпосередньо перед виступом учням пропонували подумки проспівувати твір, відмежовуватися від емоцій страху шляхом зосередження на творчих переживаннях героя виконуваного твору.

Для налаштування учнів безпосередньо перед виступом на позитивний результат, формування оптимістичного сприйняття оточення, активізації творчих сил формували у підлітків наступні психологічні установки:

- налаштування на отримання позитивних емоцій від процесу співу;
- очікування визнання творчої роботи;
- виразне бачення своєї мети, у прагненні до якої ніщо не перешкоджатиме;
- відкидання розслаблення та викликання відчуття переповнення енергією, великого припливу сил та бажання до великих звершень;
- переконування себе в тому, що все зможе і всього досягне.



З метою активізації навчальної та виконавської діяльності підлітків на застосовували творчі завдання: «вокальне змагання», яке передбачало самостійну підготовку вокального твору для конкурсного виконання, проведення його аналізу (літературно-художнього, стилістичного, музично-теоретичного, аналізу вокально-технічних завдань), відпрацювання технічної сторони виконання, здійснення добору засобів емоційної виразності передачі художнього змісту твору, робота в ролі педагога та керівника творчого процесу.

Отже, в ході формувального етапу експерименту нами було визначено мету, завдання, педагогічні умови, методи та прийоми формування музично-естетичного смаку підлітків засобами вокального мистецтва. Запропоновані нами педагогічні умови базувалися на наступних принципах: принцип активізації інтересу та позитивного ставлення підлітків до вокального мистецтва; принцип охорони та дбайливого ставлення до співочого голосу; принцип поступовості та послідовності; принцип доступності та ефективності вокального репертуару; принцип творчості; принцип впровадження у процес вокального навчання підлітка елементів театрального мистецтва. Опрацьовуючи методи навчання, перевагу надали наступним: методи прямого впливу на м'язові установки (вокальні вправи, вокалізи, відпрацювання технічних елементів вокального твору); пояснювально-ілюстративний метод; репродуктивний метод; метод вільних асоціацій; метод емпатії; відео метод; метод майстер-класу. Форми роботи, які ми використовували під час проведення формувального етапу експерименту: групові заняття, індивідуальні заняття, самостійна робота, словесна форма навчання, робота на сцені.

### **2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи**

Експериментальна робота тривала протягом 2020-2021 рр. і здійснювалась на базі Рівненської гімназії «Гармонія». По завершенні експериментальної роботи нами були проведені контрольні зрізи в експериментальній та контрольній групах, які за методикою були аналогічними тим, які ми застосовували в процесі констатації.

Аналіз результатів методики «Мотиви навчальної діяльності» щодо з'ясування ступеня сформованості інтересу до вокального мистецтва (ставлення; ціннісні орієнтації) показав, що за рангом мотиви розташувались в такому порядку:

Першу сходинку зайняли позиційні мотиви – тобто набуття музичних знань необхідно для подальшої життєдіяльності (соціалізації у суспільстві) (38%); друге місце посіли навчально-пізнавальна – орієнтація на оволодіння вокальними вміннями і навичками (29%); третю позицію посіли мотиви самоосвіти – орієнтир на здобуття додаткових мистецьких знань в позанавчальний час (16%); на четвертому місці провідними виявилися широкі пізнавальні мотиви – прагнення до отримання нових знань у музичній галузі (13%); на п'ятому місці розташувались мотиви відповідальності і обов'язку – 3%; на шостому – мотиви примусу або під тиском – (1%).

Що стосується другого завдання – створити і продемонструвати різнохарактерні мелодійні зразки і ритмічні малюнки, то по закінченні формувального етапу експерименту, учні творили мелодію з більшим ентузіазмом і досить велика кількість творів були цікавими, містили сучасні оригінальні ритмічні малюнки, поєднання мелодичної лінії з речитативними (реп) вставками, учні використовували сучасні вокальні прийоми та техніки. Це вказує на те, що запропоновані нами педагогічні умови сприяли розкриттю умінь і потягів підлітків до виявлення своїх творчих вмінь. В підсумку можна констатувати, що більшість підлітків спрямовані на творчість, бажають творити щось нове у музиці, намагаються використовувати набуті мистецькі вміння в творчій діяльності.

У контрольній групі також виявлені деякі позитивні зміни, але вони охоплювали значно меншу кількість підлітків. Так, на високому рівні розвитку музично-естетичного смаку за мотиваційно-творчим компонентом перебувало 27% респондентів (вихідні дані – 26,5% студентів), на середньому – 37% підлітків (вихідні дані – 34%), на низькому – 36% учнів (вихідні дані – 40% учнів). Узагальнені результати наведені в табл. 2.6.

Таблиця 2.6.

**Рівні розвитку музично-естетичного смаку підлітків за мотиваційно-творчим компонентом**

Групи експерименту	Рівні розвитку виконавських навичок студента-вокаліста					
	Високий %		Середній %		Низький %	
	До	Після	До	Після	До	Після
Контрольна	26	27	34	37	40	36
Експериментальна	27	38	35	37	38	25

Аналіз показників рівня розвитку музично-естетичного смаку підлітків за креативно-діяльнісним компонентом дав змогу отримати наступні результати: у 30% опитаних (вихідні дані – 19% студентів) був виявлений високий рівень досліджуваних якостей, у 52% підлітків (вихідні дані – 43% підлітків) був виявлений середній рівень і 18% учнів (вихідні дані – 38% опитаних) залишилися на низькому рівні.

У контрольній групі цей розподіл мав наступний вигляд: на високому рівні виявився 21 % підлітків (вихідні дані – 17% підлітків), на середньому – 50% учнів (вихідні дані – 43% учнів) і на низькому – 29% опитаних (вихідні дані – 40% учнів). Узагальнені результати наведені в табл. 2.7.

Таблиця 2.7.

**Рівні розвитку музично-естетичного смаку підлітків за креативно-діяльнісним компонентом**

Групи експерименту	Рівні розвитку виконавських навичок студента-вокаліста					
	Високий %		Середній %		Низький %	
	До	Після	До	Після	До	Після
Контрольна	17	21	43	50	40	29
Експериментальна	19	30	43	52	38	18

Аналіз показників рівня оцінювально-інтерпретаційного (результативного) компоненту дав змогу отримати наступні результати: у 29% опитаних (вихідні дані – 14% учнів) був виявлений високий рівень досліджуваних якостей, у 51% підлітків (вихідні дані – 44% підлітків) був

виявлений середній рівень і 20% учнів (вихідні дані – 42% опитаних) залишилися на низькому рівні.

У контрольній групі цей розподіл мав наступний вигляд: на високому рівні виявилось 16% опитаних (вихідні дані – 12% учнів), на середньому – 52% підлітків (вихідні дані – 48% підлітків) і на низькому – 32% підлітків (вихідні дані – 40% підлітків).

Отже, згідно з отриманими та проаналізованими даними, результати рівнів сформованості виконавських навичок за оцінювально-інтерпретаційним (результативним) компонентом після формувального етапу експерименту виглядають таким чином:

*Таблиця 2.8.*

**Рівні розвитку музично-естетичного смаку підлітків  
за оцінювально-інтерпретаційним (результативним) компонентом**

Групи експерименту	Рівні розвитку виконавських навичок студента-вокаліста					
	Високий %		Середній %		Низький %	
	До	Після	До	Після	До	Після
Контрольна	12	16	48	52	40	32
Експериментальна	14	29	44	51	42	20

Узагальнені результати щодо розподілу підлітків експериментальної та контрольної груп за рівнями розвитку музично-естетичного смаку навичок подано в табл. 2.10.

У контрольній групі також відбулися позитивні зміни, проте вони не були такими вираженими, як у експериментальній.

Як свідчать дані, в процесі експериментальної роботи спостерігалось зростання високого рівня музично-естетичного смаку в ЕГ (на 12%), середнього (на 6%), зниження низького (на 18%). Відповідно в КГ також спостерігалось деяке зростання, хоч і менше у порівнянні з ЕГ. Високий рівень зріс на 3%, середній – на 4%, низький знизився на 8%.

*Таблиця 2.9.*

**Результати формувального етапу експерименту**

Компоненти	Рівні розвитку музично-естетичного смаку підлітків					
	Високий (%)		Середній (%)		Низький (%)	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
<b>Мотиваційно-творчий</b>	27	38	37	37	36	25
<b>Креативно-діяльнісний</b>	21	30	50	52	29	18
<b>Оцінювально-інтерпретаційний (результативний)</b>	16	29	52	51	32	20
<b>Узагальнені результати</b>	21	32	46	47	32	21

Узагальнені результати експерименту наведені в табл. 2.10.

*Таблиця 2.10.*

**Динаміка рівня розвитку  
музично-естетичного смаку підлітків**

Групи експерименту	Високий рівень, %	Середній рівень, %	Низький рівень, %
<b>Контрольна</b>	18 – 21	42 – 46	40 – 32
<b>Експериментальна</b>	20 – 32	41 – 47	39 – 21

Отже, порівняння результатів діагностування у експериментальній та контрольній групах на початковому і підсумковому етапах дослідження доводить ефективність запропонованих нами педагогічних умов і підтверджує гіпотезу: розвиток музично-естетичного смаку підлітків буде більш ефективним, якщо в процес підготовки впровадити такі педагогічні умови:

- створення позитивної емоційної насиченості співацьких занять;
- модифікація змісту вокального навчання підлітків щодо їх спрямованості на системний розвиток музично-естетичної свідомості, музично-естетичних переживань та формування досвіду музично-естетичної діяльності;
- використання інноваційних вокальних технік, що забезпечують ефективний розвиток музично-естетичного смаку підлітків.



## ВИСНОВКИ

У магістерському дослідженні представлено результати теоретичного узагальнення та практичного вирішення проблеми розвитку музично-естетичного смаку підлітків засобами вокального мистецтва, що знайшло відображення у розробці, обґрунтуванні та експериментальній перевірці наступних педагогічних умов:

- створення позитивної емоційної насиченості співацьких занять;
- модифікація змісту вокального навчання підлітків щодо їх спрямованості на системний розвиток музично-естетичної свідомості, музично-естетичних переживань та формування досвіду музично-естетичної діяльності;
- використання інноваційних вокальних технік, що забезпечують ефективний розвиток музично-естетичного смаку підлітків.

1. Здійснивши теоретичний аналіз наукових джерел щодо висвітлення в них сутності та змісту розвитку музично-естетичного смаку підлітків у системі загальноосвітньої школи нами було встановлено, що актуальність означеної проблеми визначається сучасними вимогами до їх музично-естетичної підготовки, яка орієнтується на духовне зростання, формування творчих якостей сучасними засобами музичної освіти. У підлітків все більшої популярності набуває вокальне мистецтво. Основою успішного розвитку музично-естетичного смаку учнів є їх вокальні навички, що визначаються художнім відтворенням музичного твору, проявом естетичного смаку виконавця у його поведінці під час виконання твору, трансляванням естетичних цінностей аудиторії.

2. Дослідивши існуючі наукові визначення поняття «музично-естетичний смак» та здійснивши вивчення психолого-педагогічних особливостей розвитку музично-естетичного смаку підлітків дійшли висновку, що це комплекс естетичних почуттів, ідеалів, інтересів, потреб, переживань, понять, суджень, оцінок, образного мислення, творчих здібностей, цілісного сприйняття, гуманістичного ставлення до навколишнього життя і мистецтва, здатності до перетворення дійсності за законами краси, норм поведінки та міжособистісних

стосунків тощо сформованих засобами музичного мистецтва. Музично-естетичний смак виражається в емоційному виконанні, перевтіленні, у здатності діяти за логікою змісту музичного образу, користуватися відповідними рухами, які відповідають змісту музики й впливають на її сприйняття слухачами. Доведено, що музично-естетичний смак складається з технічного та художнього комплексів, які, в свою чергу, залежать від здатності підлітка до художньо-образного мислення, володіння ним музично-теоретичними та методичними знаннями, рівнем його аналітичних та рефлексивних здібностей. Основу музично-естетичного смаку підлітків становлять вокальні навички – комплекс автоматизованих дій різних частин співацького апарату, які відбуваються в процесі співу і підкоряються волі співака та його виконавським бажанням: співацька постава, дихання, звукоутворення та звуковедення, дикція, артикуляція, чистота інтонування тощо.

Отже, музично-естетичний смак це – здібність людей диференційовано, але адекватно реагувати на різні прояви музичного мистецтва у його нерозривному зв'язку з навколишньою дійсністю через наступні фактори: емоційні (почуття та їх переживання, позитивне чи негативне емоційне реагування на мистецьке явище), інтелектуальні (уявлення про прекрасне, художньо-естетичні знання, а також оперування ними у процесі мислення, мовлення) та аксіологічні (потреби, переваги, цінності, ідеали як основа оцінкової діяльності підлітка).

3. Розроблено компонентну структуру музично-естетичного смаку підлітків, критерії та показники сформованості означеного феномена. Компонентами визначено: мотиваційно-творчий, креативно-діяльнісний, оцінювально-інтерпретаційний (результативний). Відповідно до розробленої структури музично-естетичного смаку, критерії та показники виглядають наступним чином:

**Критерієм мотиваційно-творчого компонента є ступінь сформованості інтересу до вокального мистецтва (ставлення; ціннісні орієнтації).**



**Показники:** інтерес та позитивне ставлення до вокальної діяльності, зацікавленість сучасним вокальним мистецтвом; усвідомлення необхідності розвитку музично-естетичного смаку; потреба у творчості та творчому зростанні; ставлення до вокального мистецтва як до засобу розвитку музично-естетичного смаку, мотивація до самореалізації у виконавській діяльності, інтерес до отримання нових музичних вражень, активне, стійке, усвідомлене бажання засвоєння музичного матеріалу, потреба підлітка в освоєнні різних вокальних стилів, технік та прийомів.

Критерієм **креативно-діяльнісного компоненту** визначили творчі вміння, компетентність.

**Показники:** наявність знань щодо вокального мистецтва; міра отримання естетичного та творчого задоволення від виконавської діяльності, ступінь володіння голосовим апаратом, ступінь виконавського саморозвитку (накопичення слухових вражень, вокальна самоосвіта у сфері медіа ресурсів), спроможність до розрізнення виразних засобів та визначення їх ролі у передачі художньо-образного змісту творів.

Критерієм **оцінювально-інтерпретаційного (результативного) компоненту** є міра здатності до оцінювання музичного мистецтва, творчі вміння, компетентність.

**Показники:** вміння обрати репертуар відповідно своїм віковим особливостям та музичним здібностям; прагнення до відпрацювання виконавських умінь та доведення їх до уявного ідеалу; здатність генерувати цікаві ідеї для подальшої роботи, легко вдаватися до власної інтерпретації, володіння знаннями правил поведінки на сцені.

Відповідно до завдань експериментального дослідження були визначені рівні сформованості музично-естетичного смаку підлітків.

Встановлено, що на початку формувального етапу експерименту найбільша кількість (41% учнів ЕГ та 42% учнів КГ) підлітків перебувала на середньому рівні розвитку музично-естетичного смаку, 39% учнів ЕГ та 40% учнів КГ – на низькому рівні, і 20% респондентів ЕГ та 18% респондентів КГ – на високому рівні.

4. Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено дієвість запропонованих нами педагогічних умов розвитку музично-естетичного смаку підлітків засобами вокального мистецтва, якими визначено:

- створення позитивної емоційної насиченості співацьких занять;
- модифікація змісту вокального навчання підлітків щодо їх спрямованості на системний розвиток музично-естетичної свідомості, музично-естетичних переживань та формування досвіду музично-естетичної діяльності;
- використання інноваційних вокальних технік, що забезпечують ефективний розвиток музично-естетичного смаку підлітків.

В основу формувального етапу експерименту були покладені наступні педагогічні принципи:

- принцип активізації інтересу та позитивного ставлення підлітків до вокального мистецтва;
- принцип охорони та дбайливого ставлення до співочого голосу;
- принцип поступовості та послідовності;
- принцип доступності та ефективності вокального репертуару;
- принцип творчості;
- принцип впровадження у процес вокального навчання підлітків елементів театрального мистецтва.

У контексті нашого дослідження ми використали такі форми навчання: групові заняття, індивідуальні заняття, самостійна робота, словесна форма навчання, робота на сцені.

У процесі формувального етапу експерименту ми використовували наступні методи:

- методи прямого впливу на м'язові установки (вокальні вправи, вокалізи, відпрацювання технічних елементів вокального твору);
- пояснювально-ілюстративний метод;
- репродуктивний метод;
- метод вільних асоціацій;
- метод емпатії ;
- відео метод;

- метод майстер-класу.

Як свідчать дані, в процесі експериментальної роботи спостерігалось зростання високого рівня музично-естетичного смаку в ЕГ (на 12%), середнього (на 6%), зниження низького (на 18%). Відповідно в КГ також спостерігалось деяке зростання, хоч і менше у порівнянні з ЕГ. Високий рівень зріс на 3%, середній – на 4%, низький знизився на 8%.

Отже, результати формувального етапу експерименту та порівняльний аналіз отриманих даних в експериментальній та контрольній групах за результатами контрольних зрізів довели дієвість та ефективність запропонованих нами педагогічних умов розвитку музично-естетичного смаку підлітків засобами вокального мистецтва.

Проведене дослідження не вичерпує всіх питань, що стосуються проблеми музично-естетичного смаку підлітків. Потребує спеціальних досліджень проблема розробки новітніх технологій естрадно-співацької діяльності підлітків, визначення педагогічної доцільності естрадно-виконавського репертуару у роботі з учнями.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология / Г. С. Абрамова. – М.: Просвещение, 2000. – 598 с.
2. Алиев Ю.Б. Методика музыкального воспитания детей от детского сада к начальной школе. Воронеж : Издание НПО МОДЭК, 1998, 382 с.
3. Анучина Л. В. Культура України : тезаурус і персоналії / Л. В. Анучина, О. А. Стасевська, О. В. Уманець. – Київ: Право, 2014. – 276 с.
4. Аристотель. Поэтика [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://tululu.ru/read55050>.
5. Аршапова Д. Д. Инновации в вокальной педагогике. [Електронний ресурс] // Режим доступу : <https://elibrary.ru/item.asp?id=28807859>
6. Аспелунд Д. Л. Развитие певца и его голоса / Д. Л. Аспелунд. – М. : Музгиз, 1952. – 190 с.
7. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності / І. Д. Бех. – Київ: Либідь, 2006. – 272 с.
8. Бирик С. П. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотвір та слововживання / С. П. Бирик, Г. М. Сюта. – Харків: Фоліо, 2006. – 623 с.
9. Бирюков С. Н. Обаяние импровизации / С. Н. Бирюков // Музыкальный современник : сб. статей. – Вып.5. – М. : Сов. композитор, 1984. – С.134-150
10. Білий О. Левчук Л. Філософський енциклопедичний словник [гл. ред. В. І. Шинкарук] – Київ: Абрис, 2002. – 742 с.
11. Білоус В. П. Психологічні аспекти формування виконавської художньої майстерності: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства / В. П. Білоус; Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. — К., 2005 — 16 с.
12. Болгарський А. Г. Сучасні проблеми підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи в загально-освітній школі. [Електронний ресурс] // Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu\\_014\\_2015\\_18\\_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_014_2015_18_21)
13. Большая Советская энциклопедия. [Електронний ресурс] // Режим доступу до ресурсу: <http://bse.sci-lib.com/>.

14. Боффи Г. Большая энциклопедия музыки : пер. с итал. / Г. Боффи. - М. : АСТ Астрель, 2007. – 413 с.
15. Бочкарев Л. Л. Психология музыкальной деятельности / Л. Л. Бочкарев. - М. : Классика XXI, 2GGS. – 352 с.
16. Василенко Л. М. Теорія та методика вокальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва на гедоністичних засадах : дис. на здоб. доктора пед. наук : 13.00.02 / Л. М. Василенко. – К., 2014. – 455 с.
17. Василенко Л. М. Шляхи становлення педагогічної майстерності майбутнього педагога-вокаліста Л. М. Василенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти. – Вип. 5. – К. : НПУ, 2007. – 226 с. – С. 72-75.
18. Вей Лімін. Формування вокальної культури у студентів інститутів мистецтв на засадах художньо - мистецьких традицій / Вей Лімін. // Молодь і ринок. – 2011. – №10. – С. 160.
19. Виховання естетичної культури учнів засобами мистецтва слова / [Н. Є. Миропольська, І. А. Зязюн, Л. О. Хлебникова та ін.]. – 1998: Нова Книга, 1998. – 156 с.
20. Волков Б. С. Психология подростка / Б. С. Волков. – М: Консум, 2002.
21. Выготский Л. С. Педология подростка Собр. соч. в 6 т / Л. С. Выготский. – М, 2001.
22. Гавацко Е. П. Формування вокальних навичок у вихованців студії естрадного співу: наук.-метод. посібник. / Е. П. Гавацко. – Ужгород: Закарпатський ін-т післяд. вищої освіти, 2017. 65 с.
23. Гавриленко Л.М. Сольний спів: прогр. та метод, поради для ПСМНЗ / Л.М.Гавриленко. – Хмельницький: ЦНТІ, 2008. – 103 с .
24. Ганич И. Я. Роль резонанса в достижении вершин вокального мастерства (по книге В. Морозова «Искусство резонансного пения»). [Электронный ресурс] // Режим доступа: [do.gendocs.ru/docs/index-119604.html](http://do.gendocs.ru/docs/index-119604.html)
25. Гарсиа М. Полный трактат об искусстве пения / М. Гарсиа; под ред. В. Багадурова. – М.: Просвещение, 1957. – 356с.

26. Гашенко О. В. Основополагающие принципы фонopedической системы В. В. Емельянова. [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.schoolrm.ru>.
27. Герсамия И. Е. К проблеме психологии творчества певца / И. Е. Герсамия : [заг.ред. Г.Цинцадзе, Н.Андгуладзе], АН ГССР. – Тб. : Мецниереба, 1985.– 161 с.
28. Глинка М. И. Школа пения. /М. И. Глинка.- М., 1934.- 178с.
29. Гнидь В. Історія вокального мистецтва / В. П. Гнидь. – К., НМАУ – 319 с.
30. Гончаренко У.С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
31. Гордеева Т. Ю. К вопросу определения понятия «певческая культура / Т. Ю. Гордеева. // Вісник. – 2017. – №41. – С. 18 – 25.
32. Гордійчук М. М. М. Д. Леонтович-педагог / М. М. Гордійчук. // Практичний курс навчання у середніх школах України. – 1969. – С. 5–7.
33. Гродзенская Н. Л. Воспитательная работа на уроке пения / Н. Л. Гродзенская. – М. : Изд- во АПН РСФСР, 1953. – 156 с.
34. Державна національна програма «Освіта» / ІСДО України. - К. : Райдуга, 1994. - 61 с. - (Україна ХХІ століття).
35. Дзюба І. Розвиток музично-естетичних смаків школярів засобами сучасної інструментальної музики. Рідна школа, 2012. – 67 с.
36. Дмитриев Л. В. Основы вокальной методики. / Л. В. Дмитриев. – М.: Музыка, 2000. – 368 с.
37. Доронюк В. Д. Основи вокально-педагогічної творчості вчителя музики: навч. посіб. для викладачів і студентів вищих навч. закладів і вчителів музики шкіл різного типу / В. Д. Доронюк, М. Ю. Сливоцький. – Івано- Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. – 306 с.
38. Дрожжина Н. В. Вокальне виконавство в системі музичного мистецтва естради: дис. ... канд. мистецтвознавства / Н. В. Дрожжина; ХДУМ ім. І. П.Котляревського. — Х., 2008 — 186 с.
39. Дрожжина Н. В. Актуальные задачи подготовки эстрадного певца на современном этапе развития музыкального искусства эстрады / Н. В. Дрожжина

// Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти : зб. наук. пр. / Харк. держ. ун-т мистец. ім. І. П. Котляревського. — Х., 2004. — Вип. 13. — С. 149–160.

40. Дрожжина Н. В. Функції мікрофону у вокальному виконавстві на естраді / Н. В. Дрожжина // Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти : зб. наук. пр. / Харк. держ. ун-т мистец. ім. І. П. Котляревського. — Х., 2005. — Вип. 15. — С. 77–86.

41. Дьяченко Н. Теоретические основы воспитания и обучения в музыкальных учебных заведениях / Н. Дьяченко, І. Котляревський, Ю. Полянський. — К. : Муз.Украина, 1987. — 110 с.

42. Емельянов В.В. Развитие голоса. Координация и тренинг: учеб. пособ. / В. В. Емельянов. — СПб.: Лань, 2004. — 192с.

43. Емельянов В. В. Фонопедический метод развития голоса. [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.emelyanov-fmrg.ru/author>

44. Естрадне мистецтво [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/reports/culture/10215/>

45. Забродський М. М. Основи вікової психології / М. М. Забродський. — Тернопіль: Богдан, 2001. — 110 с.

46. Закович М. М. Культурологія: українська та зарубіжна культура / М. М. Закович. — Київ: Знання, 2007. — 265 с.

47. Закржевська С. Работа над художественным произведением в классе постановки голоса / С. М. Закржевская. // Подготовка учителя общеобразовательной школе – Вып.2. – М.,1978. – С. 39-49.

48. Злобин К. В. Физиология пения в профилактике заболеваний голоса певцов / К. В. Злобин. - Л. : Медгиз, Ленингр. отд., 1958. –136 с.

49. Історія української музики : в 6 т. / АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського ; [гл. ред. М. М. Гордійчук ]. — К. : Наук. думка, 1989. — 447 с.

50. Кант И. Критика способности суждения. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.philosophy.ru/>

51. Келдыш Ю. В. Музыкальная энциклопедия : в 6 т. / Ю. В. Келдыш. – М., 1973. – 1072 с.
52. Клитин С. Эстрада: Проблемы теории, истории и методики / С. Клитин. – Ленинград: Искусство, 1987. – 187 с.
53. Ковалёв А. Г. Психология личности / А. Г. Ковалев. - 3-е изд., перераб. и доп. - М. : Просвещение, 1969. - 391 с.
54. Козій О. М. Формування інтонаційних навичок студентів педагогічних коледжів в процесі вивчення музичних творів / О. М. Козій. – Мукачево: МДУ, 2013. – 232 с.
55. Колесов Д. П. Современный подросток. Взросление и пол.: Учебное пособие. / Д. П. Колесов. – М: МПСИ Флинта, 2003. – 246 с.
56. Колодуб І. Питання теорії вокального мистецтва / І.Колодуб. – Х. : Промінь, 1995. – 119 с.
57. Конфуций. Изречения: книга песен и гимнов./ Конфуций : [пер с кит. С.Петров] – М. : АСТ,2000. – 446с.
58. Конфуціанство. Філософський енциклопедичний словник / В. І.Шинкарук, Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук, І. О. Покаржевська. – Київ: Абрис, 2002. – 742 с.
59. Кубай І. Ю. Особливості розвитку музично-естетичного смаку підлітків / І. Ю. Кубай // Мистецька освіта та розвиток творчої особистості. – Рівне, 2021. – Вип. 7. – С. 36 – 41.
60. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія: Навчальний посібник / В. П. Кутішенко. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 128 с.
61. Левитов Н.Д. Детская и педагогическая психология / Н.Д. Левитов. – М. : Просвещение,1964. – 476 с.
62. Леонтьев А. Н. Проблема развития психики / А. Н. Леонтьев. – 4-е изд. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 584 с
63. Леонтьев А.Н. Некоторые проблемы психологии искусства / А.Н. Леонтьев. // Избр. психол. труд. – М., 1983. – Т. 2. – С. 230 – 240.
64. Лихачов Б.Т. Теорія естетичного виховання школярів. Навчальний посібник по спецкурсу для студ. педагогічних інс-тів. М : Педагогіка, 1985, 176с.



65. Лі Жуйцін Методика розвитку музично-естетичного смаку підлітків у процесі співацького навчання: дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика музичного навчання» / Лі Жуйцін. - К., 2019. - 230 с. [Електронний режим] // Режим доступу [https://old.npu.edu.ua/images/file/vidil\\_aspirant/dicer/D\\_26.053.08/dis\\_Li\\_Ruiqing.pdf](https://old.npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.08/dis_Li_Ruiqing.pdf)
66. Любомудрова А. Ю. Развитие музыкальной культуры личности на основе региональных традиций вокально-хорового творчества : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Теория, методика и организация социально культурной деятельности» / Любомудрова Анна Юрьевна. - Тамбов, 2003. - 21 с.
67. Малинина . Є. Вокальное воспитание школьников в возрастном аспекте / Є. Малинина . – Москва: Развитие детского голоса, 1963. – 308 с.
68. Маруфенко О.В. Формування ціннісного особистісного ставлення майбутнього вчителя музичного мистецтва до власного голосового здоров'я як наукова проблема / О.В. Маруфенко // Мистецька освіта у вимірах сучасності: проблеми теорії та практики. – Дніпропетровськ, 2014. – С.193 – 201.
69. Масол Л. М. Впровадження нових програм з мистецтва і художньої культури / Л. М. Масол // Мистецтво та освіта. - 2001. - № 3. - С. 27-29.
70. Методика навчання [Визначення]. [Електронний ресурс] // Режим доступу : [https://uk.wikipedia.org/wiki/Методика\\_навчання](https://uk.wikipedia.org/wiki/Методика_навчання)
71. Методичність [Визначення]. [Електронний ресурс] // Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Методичність>
72. Миропольська Н. Є. Виховання естетичної культури учнів засобами мистецтва слова / Н. Є. Миропольська // Виховання естетичної культури школярів : навч. посіб. / І. А. Зязюн, Н. Є. Миропольська, Л. О. Хлебникова [та ін.]. – К., 1998. – 156 с.
73. Мозговий М. П. Становлення і тенденції розвитку української естрадної пісні : дис. канд. мистецтвознавства : 17.00.01 / Мозговий М. П. – Київ, 2007. – 175 с.

74. Морозов В.П. Искусство резонансного пения. Основы резонансной теории и техники / В.П.Морозов. – М.: МГК, ИП РАН; Искусство и наука, 2008. – 592 с.
75. Морозов А. В. Ділова психологія. Курс лекцій. [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://bibliograph.com.ua/psihologia-4/79.htm>
76. Назайкинский Е.В. О психологии музыкального восприятия / Е.В. Назайкинский. – М. : Музыка, 1972. – 393 с.
77. Назаренко И. К. Искусство пения / И. К. Назаренко. – М: Музыка, 1963. – 512 с.
78. Падалка Г. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) Київ : Освіта України, 2008, 274с.
79. Панченко Г. П. Методика розвитку творчих здібностей майбутніх вчителів музики в процесі вокальної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (музика)» / Панченко Галина Павлівна. - К., 2008. - 230 с.
80. Петрушин В. И. Музыкальная психология : учеб. пособие для студ. и преподавателей / В. И. Петрушин. - М. : ВЛАДОС, 1997. - 384 с.
81. Плеханова О. Е. Технология формирования вокально-педагогической культуры учителя музыки в процессе вузовской подготовки : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Плеханова Ольга Евгеньевна. - Екатеринбург, 2006. - 254 с.
82. Прохорова Л. В. Українська естрадна вокальна школа: Навчальний посібник / Л. В. Прохорова. – Вінниця, 2006. – 345 с.
83. Прядко О. М. Розвиток співацького голосу : [методичні рекомендації для викладачів вокалу та студентів музично-педагогічних факультетів вищих навчальних закладів] / О. М. Прядко. – Кам'янець- Подільський : ПП Буйницький О. А., 2009. – 92 с.
84. Развитие детского голоса : мат-лы научной конференции по вопросам вокально-хорового воспитания детей, подростков и молодежи : [под. ред. В.Н. Шацкой ] – Москва, 1963. – 341с.

85. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста. 8-е издание / Ф. Райс. – П: СПб, 2000., с. 37
86. Рапацевич Е. С. Педагогика : большая современная энциклопедия / Е. С. Рапацевич. – 720 с.
87. Резонансная теория пения. [Электронный ресурс] // Режим доступа: [wikipedia.org](http://wikipedia.org).
88. Риггс С. Как стать звездой. Аудиошкола для вокалистов / Сет Риггс. – М.: 2000. – 102 с.
89. Риггс Сет. Как стать звездой. Guitar College, 2000. 104 с.
90. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в основній школі / О. Я. Ростовський. – Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2001. – 273 с.
91. Ростовський О. Я. Проблеми і перспективи музично-педагогічної освіти в Україні / О. Я. Ростовський. // Вид-во СумПДУ ім. А.С.Макаренка. – 2001. – С. 83 – 89.
92. Рудницька О. П. Грані педагогічної майстерності (педагогіка мистецької діяльності): навч. посібник. Рівне: РДГУ, 2002. – 232 с.
93. Рудницька О. П. Музика і культура особистості : проблеми сучасної педагогічної освіти : навч. посіб. / О. П. Рудницька. - К. : ІЗМН, 1998. - 248 с.
94. Рудницька О. П. Основи викладання мистецьких дисциплін / О. П. Рудницька. - К., 1998. - 351 с.
95. Самая Т. В. Вокальне мистецтво естради як чинник культурного життя України другої половини ХХ – початку ХХІ століття : дис. канд. мистецтвознавства : 26.00.01 / Самая Т. В. – Київ, 2017. – 199 с.
96. Словник музичних термінів. [Електронний ресурс] // Режим доступу <http://term.in.ua/indeks.html?term>
97. Солодовник В. Естрада /Енциклопедія сучасної України. [Електронний ресурс] // Режим доступу: [http://esu.com.ua/search\\_articles.php?id=18031](http://esu.com.ua/search_articles.php?id=18031).
98. Сохор А. Н. Вопросы социологии и эстетики музыки : сб. ст. и исслед. : в 3 кн. / А. Н. Сохор. - Л. : Сов. композитор, 1980. - Кн. 2. - 295 с.
99. Стахевич О. Основи вокальної педагогіки : курс лекцій : навч. посіб. для студ. диригентсько-хорових фак. муз. і пед. вузів / О. Стахевич. - Харків :

- ХДАК ; Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2002. - Ч. 1 : Природно-наукові теорії сольного співу. - 91 с.
100. Тельчарова Р. А. Рівні розвитку вокальної культури особистості [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://translate.googleusercontent.com/translate>.
101. Теория резонансного пения. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://ralimurad.narod.ru/lib/gordon/theorressonance/index.html>.
102. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей / Б. М. Теплов // Избранные труды : в 2 т. - М., 1985. - Т. 1. - С. 209-211.
103. Ткаченко Т. Методи самостійної роботи з постановки голосу для студентів заочного відділення на музично-педагогічних факультетах [Електронний ресурс] // Режим доступу : [file:///D:/Downloads/Mir\\_2011\\_5\\_8.pdf](file:///D:/Downloads/Mir_2011_5_8.pdf)
104. Ткачук А. О. Формування художньо-образного мислення вокалістів як психолого-педагогічна проблема / А. О. Ткачук // Наукові праці МДГУ імені Петра Могили. – Вип. 43: «Педагогіка». – Миколаїв, 2006. – 162 с. – С. 41 – 45.
105. Тормахова В. М. Українська естрадна музика і фольклор: взаємопроникнення і синтез : дис. канд. мистецтвознавства : 17.00.03 / Тормахова В. М. – Київ, 2007. – 152 с.
106. Трифонова И. А. Академическое вокальное искусство как социокультурный феномен : дис. канд. філ. наук : 24.00.01. / Трифонова И. А. – Тюмень, 2011. – 183 с.
107. Туріщева Л. В. Вікові аспекти виховання школяра / Л. В. Туріщева. // Виховна робота в школі. – 2006. – №8. – С. 36–41.
108. Фейербах Л. Избранные философские произведения / Л. Фейербах. - М. : Госполитиздат., 1955. - Т. 2. - 942 с.
109. Фролова Е. М. Аналіз впливу поектів на навколишнє середовище / Е. М. Фролова. // Среднее профессиональное образование. – 2010. – №1. – С. 67–69.
110. Хлебникова Л. О. Естетична культура учителя: сутність, структура, функції / Л. О. Хлебникова // Культура і вчитель : зб. наук.-метод. пр. / Вінниц. держ. пед. ун-т. - Вінниця, 2003. - С. 83-93.

111. Хлебнікова Л. Могутній виховний потенціал / Л.М. Хлебнікова //Музика в школі: зб. статей. –Вип.11.- К.,1982. – С.3–10.
112. Цагарелли Ю. А. Психология музыкально-исполнительской деятельности : учеб. пособие / Ю. А. Цагарелли. — СПб. : Композитор С-П., 2008. — 368 с.
113. Чернікова С.В. Естрадне мистецтво в контексті розвитку суспільства / С.В.Чернікова //Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: зб. наук. пр. / Держ. акад. кер. кадрів культ. і мистецтв ; Київ.нац.ун-т ім..Т.Шевченка.– Київ, 2005.– Вип.2.– С. 86-94.
114. Чжу Цзюньцяо. Формування вокальної культури майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі професійної підготовки : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Чжу Цзюньцяо. – Київ, 2016. – 299 с.
115. Шаповалова О. А. Музыкальный энциклопедический словарь / О. А. Шаповалова. – М: Рипол Класстк, 2003. – 704 с.
116. Швачко Т. Вокальна школа: Традиції і сучасність / Т. Швачко. – Київ : Музика, 1983. – №2. – С. 28–29.
117. Шеллинг Ф. В. Философия искусства / Ф. В. Шеллинг. – Москва: Мысль, 1996. – 487 с.
118. Шишков С. Е. Мониторинг качества образования в школе / С. Е. Шишков, В. А. Кальней. – М: Педагогическое общество, 1999. – 288 с.
119. Южанин М.А. О некоторых закономерностях формирования художественных оценок // Критика и музыкознание. – Л. : Музыка, 1975. – С.23-36.
120. Юссон Р. Певческий голос. Исследование основных физиологических и акустических явлений певческого голоса / Р. Юссон. – М. : Музыка,1974.– 262 с.
121. Юцевич Ю. Є. Музыка : словник-довідник / Ю. Є. Юцевич. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2003. – 352 с.
122. Юцевич Ю. Є. Теорія і методика формування співацького голосу : навчально-методичний посібник / Юрій Євгенович Юцевич. – К. : ІЗМН, 1998. – 160 с.

123. Юшманов В. И. Вокальная техника и её парадоксы / В. И. Юшманов. – СПб. : ДЕАН, 2001. – 128 с
124. Яковлева Н.А. Анализ и интерпретация произведения искусства : учеб пособие / Н.А. Яковлева, Е.Б. Мозговая и др. – М. : Высшая школа, 2005. – 551 с.
125. [https://esu.com.ua/search\\_articles.php?id=27522](https://esu.com.ua/search_articles.php?id=27522)
126. <https://studfile.net/preview/7196766/page:28/>
127. <https://ukrlit.net/info/dict/ghwxg.html>
128. [https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/2sidlecka\\_praktychna\\_kulturologiya\\_c\\_h1/content/roz14.html](https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/2sidlecka_praktychna_kulturologiya_c_h1/content/roz14.html)
129. [https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/2sidlecka\\_praktychna\\_kulturologiya\\_c\\_h1/content/roz14.html](https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/2sidlecka_praktychna_kulturologiya_c_h1/content/roz14.html)
130. ImprovNation. [Электронный ресурс] // Режим доступа : <https://impro.ooo/shop/kurs24-filesonly.html>

## ДОДАТКИ

### Додаток А

#### *Діагностика «Мотиви навчальної діяльності»*

**Мета:** діагностика провідних мотивів навчальної діяльності. Інструкція: «На аркуші, вам необхідно обвести в коло номери висловлювань, які близькі або співпадають з вашим поглядом».

Питання: «Я навчаюсь, щоб...»

Варіанти відповідей:

1. Мене не ляяли батьки.
2. Поважали однокласники.
3. Зі мною було цікаво розмовляти учням та дорослим.
4. Навчитися добувати цікаву для мене інформацію.
5. Більше дізнатися про світ, який мене оточує.
6. Щоб краще підготуватися до майбутньої творчої діяльності.
7. До мене добре ставилися вчителі
8. Не бути гірше інших в класі.
9. Бути цікавим співрозмовником
10. Навчитися запам'ятовувати і зберігати в пам'яті все цікаве для мене.
11. Зрозуміти в чому сенс життя.
12. Знати краще навчальну програму.
13. Виконати свій обов'язок перед батьками та вчителями.
14. Не здаватися «невдахою».
15. Не підводити свій клас.
16. Навчитися добре і своєчасно виконувати будь-яку справу.
17. Зрозуміти, що рухає життя вперед.
18. Розібратися в своїх здібностях, проявити себе.

*Анкета «Для чого я співаю»*

**Мета:** діагностика самореалізації у вокальній діяльності, визначення рівня зацікавленості учнів вокальною діяльністю, аргументів і мотивів їх вокальної діяльності.

**Інструкція:** «Прочитайте поданий перелік мотивів і дайте власну оцінку з позиції їхньої значущості для кожного особисто за 10-бальною шкалою.

Питання: «Я співаю тому, що...»

Варіанти відповідей:

«Вміння гарно співати високо оцінюється оточуючими» - 10 б.

«Хочу бути популярним серед однолітків» - 9 б.

«Хочу отримувати задоволення від співу» - 8 б.

«Хочу покращити власні вокальні можливості» - 7 б.

«Хочу в подальшому стати професійним музикантом» - 6 б.

«Хочу бути впевненим у собі» - 5 б.

«Хочу бути музично розвинутою людиною» - 4 б.

«Батьки хочуть щоб я займався співом» - 3 б.

«Бо співати легше, ніж грати на музичному інструменті» - 2 б.

«Займаюсь вокалом щоб не сидіти вдома» - 1 б.



*Творче діагностичне завдання*

*«Спроможність займатися творчою діяльністю».*

**Завдання:**

- відтворити жестами мелодію, що звучить у запису (лірична, гротескна, танцювальна, джазова); відтворити на малюнку ту ж саму мелодію; підібрати поетичні рядки для зображення образного змісту музики;
- створити і продемонструвати різнохарактерні мелодійні зразки і ритмічні малюнки;
- придумати уривок вокального твору у естрадному стилі.

*Анкета*

**Мета:** Одержати інформацію про рівень виявлення ініціативи на заняттях, музично-креативної діяльності та відчуття творчого піднесення при виконанні вокальних творів.

**Інструкція:** «Прочитайте запитання, дайте обґрунтовану відповідь».

1. Вам цікаво займатись вокальною діяльністю? Які стилі та напрямки в музиці Вам подобаються?

2. Чи відчуваєте Ви творче піднесення під час співу? Чи можете це піднесення проявити у вигляді емоційного виконання тої чи іншої пісні?

3. Ви виявляєте власне бачення на вокальний твір, чи зазвичай Вам подобається задум автора пісні? Чи не виникає у Вас бажання змінити щось у пісні (текст, мелодію, динаміку, емоції тощо)?

**Лист педагогічного спостереження для визначення показників  
креативно-діяльнісного компоненту**

<b>Дія, що спостерігалась</b>	<b>Що вдалося у дії, яка спостерігалась</b>	<b>Що не вдалося</b>	<b>Причини невдач</b>	<b>Зауваження</b>
Володіння голосовим апаратом				
Підбір вокального матеріалу для слухання та виконання				
Інтерпретація вокального твору				
Правила поведінки на сцені				
Вміння ділитися набутими знаннями				
Компетентність у концертній діяльності				

*Анкета «Для чого я співаю»*

**Мета:** дослідження оцінювальних можливостей респондентів та здатності адекватно оцінювати свої вокальні вміння, діагностика самореалізації у вокальній діяльності, визначення рівня зацікавленості учнів вокальною діяльністю, аргументів і мотивів їх вокальної діяльності.

**Інструкція:** «Прочитайте поданий перелік запитань і дайте відповідь».

Запитання анкети:

- Вам часто вдається самостійно, без допомоги педагога, зрозуміти музичний матеріал?
- Чи можете Ви самостійно оцінити якість власного виконання?
- Як Ви оцінюєте якість виконання інших (своїх однокласників, естрадних співаків тощо)?
- Якщо якість виконання Вас не задовольняє, Ви бажаєте її покращити?

*Оцінювально-творе завдання*

**Мета:** розвиток інтерпретаційних вмінь

**Інструкція:** Прослухайте різні інтерпретації одного і того ж вокального твору та виконайте наступні завдання:

- охарактеризуйте образний зміст твору;
- визначте його вплив на власні емоції та почуття;
- порівняйте засоби музичної виразності;
- оцініть складність вокальної партії;
- відтворіть деякі уривки з прослуханого твору (інтонації, ритм, мелодію)

*Пізнавально-рефлексивне завдання*

**Мета:** формування умінь осмислювати зміст та засоби виразності музичного твору, активізація емоційно-чуттєвої сфери, розвиток вокальних навичок.

**Завдання:**

1. Визначити національну цінність даного твору («Червона рута», «Водограй»).
2. Дослідити історію написання даних творів.
3. Визначити жанр пісень.
4. Визначити ідею творів.
5. Визначити, які вокальні уміння розвивають визначені вокальні твори.
6. Визначити, які почуття виховують дані пісні.

*Творче завдання*

**Мета:** розвиток імпровізаційних умінь.

**Завдання:**

1. Скласти ритмічний супровід під час слухання музики чи власного співу.
2. Скласти другий чи третій голос;
3. Заспівати власну мелодію або уривок з музичного твору, доповненого однією чи кількома власними фразами;
4. Імпровізація музики до кінофільму (мультфільму);
5. Імпровізація музики на вірші.

*Вокально-технічні вправи для розвитку дихання*

**Вправа 1.** Видихнути, набрати повітря, зафіксувати, сформувати вузьку гортань, опустити нижню щелепу вниз, видихнути зі звуком «ха», «хе», «хи», «хо», «ху».

**Вправа 2.** Все, як у попередній, лише видих здійснюється на звуці «ф». Руки знаходяться над головою і під час видиху направляються вниз (ніби умовно здувати великий м'яч).

**Вправа 3.** «Моторний човен» або «Беззвучний звук». Дана вправа допомагає контролювати потік повітря, та не накідатися на початок фраз. Виконується вправа під клацання пальців на рахунок від двох до восьми та на різні ритмічні малюнки.



**Вокально-технічні вправи****для формування основних естрадних вокальних прийомів**

**Вправа 1.** «Субтон». Виконується з відкритим ротом в сторони, акцентується увага на тому, що звук повинен виходити з повітрям на склад «на», «ла», «га», «та».... При цьому звук знаходиться в нижній щелепі, корінь язика опущений. Вправа «Фанарики».

**Вправа 2.** «Twang». Потрібно слідкувати, щоб положення рота залишалось таким же як і при субтоні, а корінь язика при цьому піднімався до м'якого піднебіння. Таким чином потрібно отримати звук без повітря на склад «на». Увага концентрується на звукові «н». Наголошується на тому, щоб щелепа залишалася нерухомою.

**Вправа 3.** «Belting». Язик повинен лежати «лопаткою», а звук направлятися в тверде піднебіння. Корінь язика опущений. «Е-гей» «О-гов».

**Вправа 4.** «Фальцет» - звук з повітрям в головному регістрі. Звук «стону», «видиху», «слабкості». Гортань знаходиться в вузькому положенні.

**Вправа 5.** «Академічний звук». Зівок, купол, опущений корінь язика, опущена гортань, статичний прес. Зівок м'якого піднебіння залишається як у класичному вокалі, а купол твердого піднебіння прибирається за допомогою нижньої губи, яки ніби подається вперед, губи і обличчя залишаються в спокійному положенні. Таким чином досягається прийом, який характерний естрадній манері співу. Вправа виконується на слові «Love you».

**Вправа 6.** «Мікст». Виконується на слові «Май» на поступеновому висхідному русі в межах квінти. При русі вгору потрібно уявляти, що мелодія спускається ніби вниз і, водночас, віддаляється.